

ગુજરાતીના ચાહકોનું દિમાસિક

કિશોર રાવળ

સપ્ટેમ્બર ૨૦૦૩

૨૫

1

	<p>શરદની રાત રેખા શુક્રલ (શિકાગો)</p>
	<p>Valley Green, Philadelphia કિશોર રાવળ (ફિલાડેલ્ફીયા) વોટર કલર</p>

ગુજરાતીના ચાહકોનું દ્વિમાસિક

કિશોર રાવળ

સપ્ટેમ્બર ૨૦૦૩

૨૫

2

--	--

	<p>ઈરા, સ્મરે છે ... મલય ભડુ (મુંબઈ)</p>
--	--

	<p>શબરીનાં બોર કોકિલા રાવળ</p>
---	------------------------------------

મનોજ ખંડેરિયા

પગલાનું વહેતું જાય ગરણ

ક્યાંથી કયાં સુધી

પહોંચા હશે તો બોલો ચરણ

ક્યાંથી કયાં સુધી

સૂરજ, તળાવ, કૂલ, નગર ને

ભટક્યાં કરે છે તારાં સ્મરણ

ક્યાંથી કયાં સુધી

વસ્ત્ર, ખીટી, ફોટો ખૂસી ચાલી ગઈ

લીત જે ઘરની ચણી પાયા વગર

માન તો તારી ઉદાસીમાં બધે

હું જ ફરતો હોઉં છું કાયા વગર.

મહેકી રહી છે મંજરી અકેક આંસુમાં

મહોર્યાં છે આજ આંખમાં આંબા વસ્તંતના

ઉરી રથ્યાં છે યાદના અભીલ ને ગુલાલ

હૈયે થયા છે આજ છાંટા વસ્તંતના

શુન્ય પાલનપૂરી

જે નથેને કરલા તરછોડી

એની ડિમત કૂટી કોડી

દૃગ દીસે એ દોષ છે કોનો?

રોખ ન કાઢો દર્પણ ફોડી.

બંદગી હો કે ગંગલ હો,

ક્યાંય લાચારી નથી.

કોઈની પણ મેં ખુદાઈ

એમ સ્વીકારી નથી

લોકગીતોમાંથી

લીંઘું ને ગુંઘું મારું આંગણું;

પગલીનો પાડનાર ને, રમાદે!

વાંજિયાં-મેણાં, માતા દોખલાં

ઘોળો ઘફોયો મારો સાડલો;

ઓળાનો ખૂંદનાર ઘોને, રમાદે.

વાંજિયાં-મેણાં, માતા દોખલાં

શેરી વળાવી સજ કરું, ધરે આવોને!

આંગણીએ વેરું કૂલ, મારે ધરે આવોને!

ઉતારા આપીશ ઓરડા, ધરે આવોને!

મેડીના મોલ જ દૈશ, મારે ધરે આવોને!

પોઠણ આપીશ ઠોલેયા, ધરે આવોને!

હીડેળા ખાટ જ દૈશ, મારે ધરે આવોને!

ગુજરાતીના ચાહકોનું દિમાસિક

કિશોર રાવળ

સપ્ટેમ્બર ૨૦૦૩

૨૫

ચિત્ર: રવિશંકર રાવળ

ઠળતા ખોરે

પ્રધુભુન તના

આદિલ મન્સૂરી

પાછલી તે પડસાળને ઓટે હળવું હળવું
ડોલતી હિંડોળ-ખાટ
અરથાં બેઠાં, અરથાં આડાં, ઠળતા ખોરે સાવ અડોઅડ
જૂલીએ આપણા સાથ!

થાયે છે થેઈથેઈકાર પ્રદ્ભલાદ પારેખ

(મારો ભમરો: પ્રદ્ભલાદ પારેખના ગીતો વાંચું અને ઘરશાળામાં
ગવાતાં એમના વર્ષિમંગળના ગીતો યાદ આવે અને આજે, સાઈંડ
વર્ષ પછી પણ, આંખોમાં અખાડ જણુંબે એ તે કેવું જાણું!

થાયે છે થેઈથેઈકાર
ધરા ને ગાગનમાં થાયે છે થેઈથેઈકાર!
બોલે છે મોરલા મહાર,
કે આધેરી સીમમાં થાયે છે થેઈથેઈકાર!

વાદળના પડદાની આગળ આ વીજળી નાચે, ને થાયે ચમકાર;
આવે અવાજ ઓલાં જરણાંની જંગનો ને જાડવાં વગાડે કરતાલ!
ધરા ને ગગનમાં થાયે છે બેઈથેઈકાર!

કેવું અજબ છે આ વર્ષનું જ જંતર! એને બાંધા છે લખલખ તાર;
એ રૈ અનેકમાંથી એક જ ઉઠે છે આ ડૈયાં હલાવતો જંકાર!
ધરા ને ગગનમાં થાયે છે બેઈથેઈકાર!

વાગે છે પાવા પવન કેરા ધીરા ધીરા, વાદળનો ઘેરો ઘમકાર;
શ્યામલના સૂર કેરી, ધરતીને આવરીને ચાલી રહી છે વણજાર!
ધરા ને ગગનમાં થાયે છે બેઈથેઈકાર!

('બારી બહાર'માંથી.

પ્રકાશક: વોરા એન્ડ કમ્પની, પદ્ધિલશર્સ પ્રાઇવેટ લિમિટેડ
ઓ રાઉન્ડ બિલ્ડિંગ, કાલબાદેવી રોડ, મુંબઈ ૪૦૦ ૦૦૨)

કેવી નિરાંત

પત્રા નાયક

(મારો ભમરો: મારી જેમ બીજાં પણ પ્રફ્લાદ પારેખને એક કે
બીજા બહારના ડેઠણ યાદ કરે છે ખરાં. 'દિનાંતે આજે તો
સકલ નિજ આપી જરી જતું' ફૂલો કે માણસો, ફરક શું? ખાલી
દિવસના માપનો જ ને?)

વરસોવરસ

જન્મી

ઉગી

"દિનાંતે આજે તો સકલ નિજ આપી જરી જતું..."

ફૂલોને કેટલી નિરાંત—

Survival

Identity

Alienation

એવા કોઈ પ્રશ્નોની મુંગવજા જ નહીં!

હમણાં હમણાં

હરિકૃષ્ણ વ્યાસ

(મારો ભમરો: કવિતાની ચાદર ઓઢી સૂઈ જવાનો કેવો આ-
ફ્લાદક આનંદ!)

હમણાં હમણાં

એમ થાય કે

આભ મહીં આ હરતી ફરતી

વાદળીઓને વાળી ગૂડી
લાવ જરા આળોંટું

હમણાં હમણાં
એમ થાય કે
સાત સાત સાગરની વચ્ચે
નાનું અમણું નાવ લઈને
તરંગ ઉપર લહેરાતો જતો
લાવ નિરાંતે પોહું.

હમણાં હમણાં
એમ થાય કે
ઘરજીજણી આટાપાટા
અળગા મેલી
કોઈ અગોચર વનમાં જઈને
લાવ જરા
એકાંત ગુફાને ઓહું

હમણાં હમણાં

કુંગાર કેરી ખીણભાં ચંદુ શાહ

(મારો ભમરો: આપણા કોઈ કવિએ કહેલું કે કવિતા કરવા કોઈ પણ વિષય અયોગ્ય નથીજ. અને ઉદાહરણરૂપે તેણે 'કરીના ગોટલા' પર કવિતા લખી. 'છિક' શબ્દ સાથે પ્રાસ ન જ મળે એવી ચેલેન્જ અપનાવી રામનારાયજા પાઠકે 'પાઠકની છિક' કવિતા લખી. જુઓ તેની પંડિતાઓ...)

'પ્રાસ નહીં મળવાની બાકે
રાખ્યું ચોથા ચરણ તરીકે
પાઠકની છિક'

સામાન્ય માણસને તદ્દન 'અકાવ્ય' લાગે તેવા વિષય 'બ્લૂ જિન્સ' પર ચંદુ શાહે કવિતા નહીં, કવિતાઓ લખી અને તેનો સંગ્રહ બહાર પાડ્યો. ઉપરના સ્તરે દેખાય વિનોદ અને અંદર ગળાભૂડ ડિલમૂડી, અંગ્રેજુ-ગુજરાતી ભિશાશને વિગોત્ર સૌદર્ય અર્થું અને વર્ણસંકરતાથી આપણને પર રાખ્યાં અને સો ટકા 'મેઈડ-ઈન-અમેરિકા' તેવી બાંહેઘરી નોભી!)

ખંતીલા એક બેડૂત, નામે પટેલ બેચરનૈ
બેચરનૈને બ્લૂ જિન્સ સાથે લેવા દેવા નેં.

માદરપાટનું મેલું ચોયણું અને કેડિયું સાવ કધોણું
બેચરબૈના વાર્ડરોબમાં કપડાનું આ એક જ જોડું;
જિન્સ ઉપર પણ શોલે એવા જેન્યુઈન લેઘર બૂટ્સ
બ્લૂ જિન્સ કરતાં લાંબા, ઊડા બેચરબૈના રૂટ્સ.

સ્ટોનવોશ છે કાથા, માયા રાજકોટના સ્ટેશનની
પેરિસ બેરિસ મા પૈષણ્ટી, કોશ કૂટે લડ ફેશનની?
ધરતીમાંથી મેર્ડ-ઇન પોતે, ટોટલ નેટિવ સ્ટાઈલ,
થવાકાળ સૌ ફેર્ડ થવાના, જીવનું ફોર અ વ્હાઈલ.

બેચરબૈના સમજે આથી વિશેખ બીજું કે,
બેચરબૈને બ્લૂ જિન્સ સાથે લેવા દેવા ને.

એક બિયારણ, બીજું ખાતર, તીજું બ્લૂ આકાશ
ક્રિયાડ બોલે કોસ, પેડ બેતરમાં ઊભા ચાસ,
ખેડ કરીને રેડ થાં છે, આંખો, રુહિયો, માંખલો
પેરિસમાં પણ પાંખુલાર બેચરબૈને જેવી નેટિવ સ્ટાઈલો.

અઢી રોટલા શિરામણમાં, રોઢે કોરી પટલાણી
જાગાજાના જલ્સા છોડો, બેચરબૈની લેંશ વિંધાણી.
ચલમ-ધુમાડે ડિપ્રેશન જ્યાં, બધી દુવિધા ગઈ ગઈ તે
ગઈ
ખેતરથી જે છૂટી પડી છે, એ જનતાની જોવા જેવી થઈ.

રિલમફિટ, લૂઝ, ફ્લાસિક જેવા શર્દો પર છે બેચરબૈની
સહી,
બેચરબૈને બ્લૂ જિન્સ સાથે લેવાદેવા ને.

વોલ્વો કરતાં સેઈફ અને અંક્ર્સીડન્ટ-ફી છે બેચરબૈનું
ગાડું
પટલાણી સાથેનું સગપણ પેટીપેંક, ડનિમ કરતાં જાહું,
લગનસરાની મોસમમાં બેચરબૈને ધરમાં બેસાડે દરજ
બિસ્સા જેટલું ખૂટી પડે તો એને પૂરું પાડે છે હરિહરજ

અવસરિયા તો તંગ ફિટેફિટ, રોજિંદું જીવન બહુ બેંગી
મ૱ચ્યુફેફ્ચરે પણ કઠણાઈ અને કફ્ફટ મૂકી છે લેગાબેંગી,
'ઓશ સાલ ઉપજ થાવાના' થીગડાંઓથી ડનિમનાં
શોલે જિન્સ
બેચરબૈનાં જિન્સ આમ તો સાત પેઢીએ ડનિમનાં
કાલ્જિન્સ.

બોલો ભ્રૂક શિલ્ડની જે અને મા ચમુંડાની જે,
બેચરબૈને બ્લૂ જિન્સ સાથે લેવાદેવા ને.

	<p>(ચંદુ શાહના કાવ્યસંગ્રહ 'ભ્લૂ જિન્સ' માંથી તેમના સૌજન્યથી)</p>
	<h2>દાદાનું ઘડિયાળ વિરાફ કાપડિયા</h2> <p>(મારો ભર્મરો: વિરાફના અવાજમાં આ કાવ્ય વાંચી સાંભળવાની તક મળે તો ચૂકશો નહીં. પણ તાં સુધી, મોટા અવાજે વાંચશો તો ઘડિયાળ તમારી બાજુમાં આવી ગેલ્લી રહેશે તેની ગેરટી!)</p> <p>દાદાનું ઘડિયાળ, લીંત પર જડેલું ધીમું ધીમું વગડતું સતત ધૂજતું ઢોલક, લોલક લોલક લોલક લોલક !</p> <p>દાદાનું ઘડિયાળ, વરાળ થઈ ઉડેલા સમયની એંધાડી ! ખચકતું ખાંસતું કણસતું, ડાયલમાં દરદ વણસતું; હુરસ્ત કરનાર હવે ક્યાં રહ્યા કોઈ જૂના જાણકાર આ આધુનિક શહેરમાં ખખડતાં ખોખાં ને કળોના પુરાણી ?</p> <p>બારી ઉપર ચડીને ધૂજતા દાદા, ચાવી પદ્ધતીને ગૂજતા દાદા, દાદાનું ઘડિયાળ, ઘડિયાળના દાદા, ચરર ચિરિક ફેરવતા ચાવી, અટકતી વિરમતી લોલક-ગતિને ચાલુ રાખવા, સમયને દવાનું ખાલું આપવા !</p>

નેણ નીરખતાં

થોસેફ મુકવાન

નેણ નીરખતાં અચરજ ભરેલી માયા,
પાણી સોસરવા તરવરતા
મૃગજળના પડછાયા.
હણહણતી આ હવા દીડતી
શીગડાં મારે જળમાં,
શાસ્તે કાળ કપાતો ને સૌ
રહે દબાઈ તળમાં,
આમ જુઓ તો સૌ છુટાં પણ
આમ જુઓ બંધાયા.
ચુગો વરસો સદીઓ વીત્યા,
જાતે જલ્યા તે ફાવ્યા.
અજવાળાનાં કેંક કષાસલાં
અંધારાને ચાબ્યા,
એના ફૂચા ગીલ્યા સૌએ
ગીલી રહી દટાયા.

(‘કવિલોક’ જાન્યુઆરી-ફેબ્રુઆરી ૨૦૦૩માંથી
તેમના સૌજન્યથી)

ભીતરની ભીનાશ

રાહી ઓઘારિયા

આપણે પોતે જ થઈ જઈએ ભીનાશ
અને ઓગાળી દઈએ આકાશને....

પહેલા વરસાદની માટીની ઝોરમથી
ભરીએ અંતરની સુવાસને....

કોરા બહાર સાવ આપણે, છતાં રહે
ભીતરની લોમકા લીલી....

લાંબાલગ રણ જેવી, આપણી હથેળીઓમાં
લઈએ વરસાદને ગીલી....

નાસી ન જાય કયાંક, કેદ કરી લઈએ
આપણે આ કાયમી લીલાશને

સૂરજને ઊગવાની વેળાનો રાગ થઈ
વાગીએ સમયની શરણાઈમાં....

	<p>આપણું મિલન તો હોય એવું મિલન કે અંત જેનો ન આવે જુદાઈમાં...</p> <p>આપણાં પ્રવાસના મારગમાં વાવીએ મહેકતી મનની મીઠાશને...</p>
--	---

	<p>ખાલીપો શિવલ ઠક્કર</p> <p>સુક્કી, નિરસ આંખો મહી દેખાય છે, આ ખાલીપો પગલાંના પગરવ સાથે પથરાય છે, આ ખાલીપો</p> <p>આટલું જોરથી શું કામ ઘબકે છે, હદ્ય? તારા પ્રત્યેક સ્પંદને સંભળાય છે, આ ખાલીપો</p> <p>સ્વભાવ એનો હશે જરૂર બહુ ચંચળ ટોળા મહી પણ વારેઘડિયે ઢોકાય છે, આ ખાલીપો.</p> <p>સફરમાં હવે બીજા કોઈ હમસફરની શું જરૂર? 'શિવ'નો સાથી મજાનો જણાય છે, આ ખાલીપો.</p>
---	--

	<p>વાત કહું યોગિની શુક્કલ (ગોધરા)</p> <p>લે, તને વાત કહું, વાત એક ફાઈન! આખી બખ્યોર મેં તો ચાંદની પીઠી ને વળી સૂરજને સેંથીમાં પૂર્યો, ટેરવામાં રમણુમ ચંપો ઊંઘો કે કાંઈ સપનામાં કેસૂડો જૂર્યો;</p> <p>પગલું પડ્યું કે મૂંઝ જાંઝર બોલ્યું : જરી ધીમી પડ, ડેન્ટ કોસ લાઈન! તને વાત કહું, વાત એક ફાઈન! મેહુલિયે તત્ત્વ થેઈ મૂકી છે લાજ એવાં આરપાર જળ મને અડકે, સૂકી હથેળિયું પાડે છે સાચ અલી, કેમ તું ય પલળે છે ભડકે? પોયણની જેમ આજ ખીલે આ તંન</p>
---	--

કે મંન મારું લાગે સન-શાઈન!
તને, વાત કહું, વાત એક ફાઈન!
('શાઢસૂછિ' ઓગસ્ટ ૨૦૦૩માંથી તેમના સૌજન્યથી)

મારો ભમરો કિશોર રાવળ

દેવલાં ઓછાં પડ્યા રે લોલ!

જડી ગયો, જડી ગયો!

ગયા વર્ષ હું ભારત ગયો ત્યારે યુગ પુરાણા એક પ્રશ્નનો જવાબ મને સુરતમાં જડી ગયો. પ્રશ્ન સમજાવું?
વસ્તી વધારો ખાલી માનવોમાં જ થયો છે એટું નથી, ટેવ દેવલાંના પણ એવા જ હાલ થયા છે.

હમજાં કોલકાતામાં અમિતાભ બચ્ચનનું એક મંદિર થયું છે અને તેનું ઉદ્ઘાટન પણ અમિતાભ બચ્ચનને હાથે કરવામાં આવ્યું હતું. અમિતાભ એક અભિનેતા છે અને સારી કક્ષાના પણ હશે પણ તેમની કક્ષાને અહીં, આ મંચ પર ચર્ચવા નથી બેઠો. અભિનેતાઓ અમેરિકાના પ્રેસિડેન્ટ થાય, કે કેવિફોર્નિયાના ગવર્નર થવાના સપના સેવી શકે કે શબાના આજમીની જેમ આપણી રાજ્યસભામાં આવી જાય પણ તેથી 'દેવી' કેમ કહેવાય? તેમનો ધંધો જ સારી નરસી વ્યક્તિત્વોને વાસ્તવિક રૂપ આપવાનો છે ને?

પણ અમિતાભની વાત બાજુએ મૂડી, બીજાંની વાત કરીએ. ૧૮૫૦ની સાલમાં અમદાવાદમાં ગીતા મંદિર બનાવ્યું. ગીતા એ સંસારનો અર્થ સમજાવતું, કૃષ્ણાના શબ્દોમાં શ્લોકબદ્ધ ગોઠવાયેલું એક સાહિત્ય સર્જન છે, પણ એથી કંઈ દેવી ક્યાંથી થાય?

શીતળાદેવીનું મંદિર થાય તો કોઈને મેવેરિયામાનું કરવાનું સૂઝે, એક વખત લોકો ગાડીના એન્જિનની બાધા રાખતા હતા, આજે કોઈ ટીવીને નેવેદ્ય ચડાવે તો તો પછી વીસમી એકવીસમી સર્દીમાં પહેલાં કરતાં કોઈ ફર ખરો?

મેં સાંભળ્યું કે સાંઈબાબા એક સીધા સાદા સંત હતા અને કંઈક લોકોને તેઓ મનની શાંતિ મેળવવામાં ખૂબ જ પ્રેરણ દાયક નીવડ્યા હતા. જ્યારે મેં જાણ્યું કે સાંઈબાબા મુસ્લિમ હતા તો પણ બ્રાહ્મણોએ શીરદીમાં એનું મંદિર બાંધી પૂજા, આરતિ કરવાનું શરૂ કરી દીધું છે ત્યારે મને રહસ્ય સમજાઈ ગયું. જે રીતે ધર્મ સામાન્ય માણસોને પીરસાઈ રહ્યું છે તે માત્ર ધંધો જ છે, કોઈને ખાટે આવકનું સાધન છે.

આયન રેન્ને પોતાનું મંતવ્ય દેખાડ્યું છે. "સૌ પહેલાં સર્જકો પાક્યા. માટીમાંથી, લાકડામાંથી ધરો, માટીમાંથી અને ધાતુમાંથી વાસણો, હથિયારો બનાવ્યા, પહેરવાના કપડાં, લાકડા અને ધાતુના વાહનો બનાવ્યાં, બાળકો માટે રમકડાં વગેરે બનાવી પોતાની સર્જનાને પોણી અને બહુ સંતોષ માણ્યો.

"એક બીજો એવો વર્ણ હતો જેને આ સર્જકોએ બનાવેલી કૂતિઓ ગમતી પણ હાથમાં કળા કોઈ નહિ. બાહુબળના જોરે તેમણે કહ્યું કે અમે રક્ષણ આપીએ અને બદલામાં તમે તમારી સિદ્ધિઓનો લાભ અમને આપો. એ રાજાઓ થયા અને રજવાના બનાવ્યા.

"બાકીનામાં નહિ બાહુબળ, નહિ લડવાની તમશા, નહિ હિંમત કે જુસ્સો! અને હાથેથી કામ કરવાની આળસ ઘણી. તેમણે યોજ્યા ઈશ્વર અને બની ગયા દેવના એજંટ."

આપણે એક વખત માનતાં હતાં કે ઈશ્વર નિરંજન, નિરાકાર છે અને આટલાં આટલાં સ્વરૂપો ક્યાંથી પ્રગટ્યા? આમ કહીએ કે ઈશ્વર એક જ છે અને છતાં વાડા જૂદા અને મંદિરો જૂદાં. "અમે લાલજીને પૂજાએ, શ્રીનાથજીનો ટૉટિયો અમારે ત્યાં ન જોઈએ" એવું કહેનારા સાંભળ્યા છે. શિવ ભક્તો અને વૈશ્વો તેલ પાણી જેવાં! અને આ પ્રિસ્ટિઓમાં પણ એવા જ ભેદ. અત્યારે આયરવેંડમાં કેથોલિક અને પ્રોટેસ્ટન્ટ વચ્ચેનો ખૂનખાર જેગા અટક્યા વગર ચાલે છે. મુસ્લિમમાં શીયા અને સુની પણ એકમત નથી થઈ શકતા.

ધર્મને લીધે થયેલાં ઝગડામાં જ વધુમાં વધુ માણસો મર્યાદ છે એ. તો સૌ જાણે છે. તો આપણે બહુ જગતપણે તેમને ને-પથ્યમાં જ રાખી, ઈશ્વર અને ધર્મ અંગત વસ્તુ છે એમ માની અંગત જ રાખી અને ધરને ખૂણે ભજાએ તો ગૂમાવવાનું શું છે?

દેવળો, મર્ઝીદો કે ચર્ચા સમેતી લઈએ માનવ જીત માટે જરા મોકણાશ ઊભી કરીએ.

આ કોઈ શેખયકીના વિચારો જેવું નથી પણ મને આ વખતે સુરતમાં એક અપનાવેબાલ, બ્યવહારિક સૂત્ર હાથ લાધું, ભલે નાના પાયા પર પણ અપનાવી શકાય તેવું.

ચાંદની પડવા વખતે હું ત્યાં હતો અને જોયું કે બધાં સુરતીઓ તે હિવસે ધરમાં ધારીઓ લાવી સાંજે સાથે ખાવાના-હિંદુ હોય, પારસી હોય કે મુસલમાન હોય. (કાઉન્સમાં કહું તો ત્યાંની ધારી ખાવા, ઉત્સવની રાહ જોવાની જરૂર જ નથી. અફલાતૂન ચીજ છે એ તો)

રોજિંદા જીવનમાં જરા લહેરખી લાવવા માટે અવારનવાર ઉજવણીની તો જરૂરી છે. તો આપણે વસંત ઉજવીએ, મોસમના પહેલા વરસાદને તેમાં કિંજાઈને ઉજવીએ, નદી સરોવર કે સાગરમાં પૂનમને દિ' ખાબકીને કોઈ નહાવાનો ઉત્સવ કરીએ, નિશાળના પહેલા હિવસની ઉજાણી ગોઠવીએ, કે નિશાળના છેલ્લા હિવસે વેકેશનની શરૂઆત ઉજવીએ. કેરીની જ્યાફિતો, ગ્રિઝમાં આઈસકીમ એકાદશી કરીએ. રોલીન્નાથ ઢાકુરે શાન્તિનિકેતનમાં ગીતો ગાઈ, નૃત્યો કરી નિસર્જના તત્વોની આરાધના કરવાનું શીખવાડ્યું.

આજે બ્રાન્નેર્ચેમ ભગવાનોનો વધારો કરવાને બદલે નવી ઉજવણીઓ રચીએ તો કેમ? કોઈ નવી હિંદુસાં પગલાં ન માંડી શકાય?

	<h2 style="color: orange;">હીરાના પારખુ</h2> <h3 style="color: orange;">કિશોર રાવળ</h3>
---	---

સર્જકોની સાંજ'ના નેજાં નીચે ઊગતાં, આથમતાં અને સર્વ-શિરોમાન્ય સાહિત્ય સર્જકોનું ન્યૂ જર્સીમાં મિલન થાય અને પ્રકૃતુ પ્રતિકૂળ ન હોય ત્યારે અમારું જોકું ત્યાં જવાનું જ. એક બે સરસ કવિતા સાંભળવા મળે કે ત્યાં આવેલા સર્જકોમાંથી કોઈ દિલ તર થાય તેવો શબ્દ પ્રયોગ સંભળાવે કે કોઈની પાસે ઈટરનેટમાં હજુ ઘૂસી ન હોય તેવી જોક્સ સાંભળવા મળે આપણે કૃતકૃત્ય!

ગયા વખતે અમે ગયાં. વચ્ચેથી રથરક્ષમાંથી અમારા ભિત્ર મહેશભાઈને ઉપાડ્યા. મહેશભાઈ મૂળમાં તો હીરાના વેપારી, આજે ૮૮ વર્ષ નિવૃત્ત માણાતા. એમને પણ સાહિત્યમાં રસ બહુ દુનિયા આખી ભટકેલા એટલે એ સાથે હોય ત્યારે જાતજીતના રસીલા અનુભવોની લહાણ ચાલે.

મહેફિલ સરસ ચાલી અને બે કલાકે બોલનારાંએને પણ બગારાં ચડવાં લાગ્યાં ત્યારે ઈટરવલ પાડ્યો. ચા પાણી નાસ્તા તો હોય જ. ચા કોઝીના કપ, કેકાકેલાના ગલાસ અને નાસ્તો લઈ અમે એક ટેબલ પર જરૂર બેઠા. ત્યાં અમારા એક દોસ્ત ડો. દિનેશ બરાડિયા એમના 'જાક્ઝમાણ' પત્ની રેખાને લઈને અમારી સાથે જોડાયા. આ 'જાક્ઝમાણ' શબ્દ બહુ વિચારીને જ વાપરું છું. સાહિત્યકારો ટિચું ચડાવશે, એમની ભાષામાં એ શબ્દ સમજાવવો હોય તો હું 'રૂપગર્વિતા,

મંજુલકંઠિની, સુસક્રિતા, સુગંધિકા, સર્વઅંગે નર્તિકા' એવું એવું વાપરું - સક્રન રહેવું અધરું થઈ પડે એવી કમનીય - જવા દોને મારા સાહેબ, 'જાકજમાળ'થી જ સમજ જાઓ ને!

મારાં સફ્ફોર્ડ રેખા મારી સામે જ, મહેશભાઈની બાજુમાં બેચી ગઈ અને પરિણામે હું જીજાવટથી અને છતાં અસભ્ય ન લાગે તેવી રીતે રેખાને નિહાળી શકું તેવી મોકાની જગાએ હતો. રેખાના બદન પર એક સોનાની માળા હતી અને એમાં વચ્ચે એક પાણીદાર હીરો, પોતે કયાં બેઠો છે એ વિષે પૂરો સભાન, તદ્વન બેશરમ થઈને જબકે. મેં ઓળખ કરાવી અને દિનેશને કહ્યું કે 'આ મહેશભાઈ હીરાના વેપારી હતા અને એમને પણ બનાવી જનાર એક નીકળ્યો એની વાત કરતા હતા. વાત અધૂરી રહી ગઈ છે પણ બહુ આગળ નથી વધી એટલે મહેશભાઈ, પહેલેથી જ શરૂ કરોને.'

મહેશભાઈએ ટેઈપ રિવાઈડ કરી ચાલુ કર્યું.

"હીરાના વેપારીને હીરાની પરખમાં છીતરાવું ન પરવે, ભાઈ. કહે છે ને કે પેરેશૂટ શીખવા જાઓ તો એમાં એક પણ વખત નિષ્ફળ થયું ન પરવે. અમારે પણ એવુંજ એક વખત નાપાસ થાઓ તો ઊઠી જવું પડે વંધમાંથી.

"અમે લોકો, અમે એટલે હીરાના વેપારીઓ, 'જ્યથાનંબ હિસાબે' છીતરાયેલા એની આ વાત છે. અમારા પાલનપુરીઓનું જૂથ, બધાં જ હીરામાં, બધાં જ એકબીજાને જાણે અને ઘણી વાર મોટો સોઢો હોય તો બધા સંપીને બેગા થઈને પણ હેન્ડલ કરે. હીરાનો ધંધો વિશ્વાસ પર જ ચાલે. એમાં એક વખત અમારામાંનો —" એ થોડા અચ્કાણા. પછી કહે કે "હું એને કિરીટ કહીશ. સાચાં નામ આપવાની જરૂર ન હોય તો શાને આપવાં? તો કિરીટ એક બબર લાખ્યો. દુબઈનો એક આરબો છે, બહુ જ મોટી પાઈ જાયી બરાઈએ આવે છે. અને મારા એકથી પહોંચાય એમ નથી. તો જો સારાં સારાં સેખ્યાં લઈને મારે ત્યાં આવો તો મળવું છે?" એક શનિવારે બાપોર ૧૧ વાગે કિરીટના ધરે મળવાનું નકરી કર્યું.

"બધા પોતપોતાનો માલ લઈ સમય સર પહોંચી ગયા કિરીટના ધરે. અગિયારના સાડા અગિયાર થયા પણ પેલા ધરાકનો પતો નહિ. ત્યાં ફોન આવ્યો. કિરીટ વાત કરી અને પછી બધાને કહે એ અબુ બેન કાસિમને મોહું થાય એમ છે. બે એક વાગશે. એને માટે વાત જોઈશું કે બીજી વાર મળવાનું નકરી કરણ? એકાદ ભાઈને બીજે જવાનું હતું એટલે એ માઝી માગી ઉપડી ગયા. કિરીટ કહે કે 'ચાલો આપણે જરૂરને અમારા અન્નપૂર્ણામાં જમી આવીએ. બે વાગે તો આવી જશું.' બધાને થયું કે આટલું જોખમ લઈને બહાર જવું બરોબર નહિ. કિરીટ પોતાની તિજોરી ખોલી આપી અને સૌને પોતપોતાનો માલ અંદર મુકવા કહ્યું. અમે સૌ ધરમાં સારી સાખૂત તિજોરીઓ રાખીએ અને, આ ધંધો લઈને બેઠા છીએ ને એટલે એમાં ગફલત ન ચાલે. બધાંએ માલ મૂકી દીધો. કિરીટ લોક કરી તિજોરી. અને અમે સૌ ઉપડ્યા જમવા.

'જમી કારવીને અમે પાછા આવ્યા ત્યાં બેક્યાર્ડનું બારણું તૂટેલું અને તળિયાળાટક થઈ ગયેલી ખાલી તિજોરી બંકડો તાજાતી હોય તેમ ખુલ્લે બારણો બેડરૂમમાં ઊભી હતી. બધાના મોં કાળાં થઈ ગયાં. કેમકે આમાં કેટલો ધંધો ચોપે હોય? કયાં કેવી રીતે ફરિયાદ કરવી? ચોરી થાય એ માટે વીમો તો હોય પણ વીમાની આટલું નુકસાન ભોગવવાની વિસાત નહોતી. ફંકરો થાય એ એથી બુઝું.

"ટૂંકમાં કહું તો બે ગણ જરા તારાજ થઈ ગયા. વાત ઢંકાઈ ગઈ. અને તે દિ'થી અમે કિરીટને નાતબાર કર્યો. પોતાની મતા પોતાના અંગ ઉપર રાખતાં શીખ્યાં."

"સેમ ગોલ્ડવિન કહી ગયો છે ને કે તમે જો નિષ્ફળાનો તોળ કરવામાં સફળતા મેળવો તો જગ જત્યા. કિરીટ ઉસ્તાદ નીકળ્યો. એટલે અમે છીતરાઈએ તો આમ છીતરાઈએ. હીરા પારખવામાં નહિ." મહેશભાઈએ વાત પૂરી કરી.

દિનેશને રસ પડી ગયો. "તો તમે હીરો જોઈને કહી શકો કે કિંમત કેટલી હશે? કંઈ સાધન જોઈએ? માઈકોસ્કોપ કે એવું કશું?"

"ના રે, ના. ચોક્કસ ભાવ નકરી કરવા માટે વજન કરવું જરૂરી છે પણ અંદરો આવી જાય."

"તો કહો આપણો સરત મારીએ. આ રેખાએ ગળામાં હાર પહેંચો છે તેનો હીરો સાચો છે કે નહિ એ તમે નહિ કહી શકો." રેખાએ મોં બગાડ્યું. "દિનેશ, હવે એ હીરાની વાત કાઢી મારો ફજેતો કરાવે છે?" એ મોં બગાડે એ જોવાનો પણ અનન્ય લહાવો હતો!

મહેશભાઈ ખડકાટ હસી પડ્યા. "હીરા પર અમારી દૃષ્ટિ તરસ જ પડે. તમે લોકો ટેબલ પર આવી બેઠા ત્યાં જ નજર પડી. અમારા ધંધાનું સુખ એ. લોકો માને કે આ કાકાઓ રૂપાળાં બેરાં મળે એટલે ટીકી ટીકીને જૂઽાએ અને અમે નિરખતા હોઈએ છાતીએ ટીંગાતો હાર!"

"અરે, મહેશભાઈ, ભલભલા છક્કડ ખાઈ ગયા છે. ઘણાને આ હીરો મહામૂલો લાગે છે અને થાપ ખાઈ જાય છે."

"એક નજર પરથી કહી શકું કે મોંધો તો છે જ."

"સો ડોલરની શરત લગાડીએ. ચકારી જુઓ. કબૂલ છે? મોંધો નીકળે તો મારે તમને સો આપવાના અને સર્સ્ટો નીકળે તો તમારે મને આપવા. કબૂલ?"

"મારીએ શરત." મહેશભાઈ મૂડમાં આવી ગયા. એમને ચેલેજ આપવાવાળો વળી આ હિન્મતવાળો નીકળ્યો. દિનેશે રેખા સામે જોઈ કહ્યું, "રેખા, આ હાર કાઢીને આપ તો આમને." અને પછી અમારી તરફ જોઈ કહે, "રેખાને મેસીના બાગઈન બેઈજમેન્ટમાંથી આ હીરાવાળું એક પેન્ડન્ટ ૧૨૦ ડેલરમાં મળી ગયેલું. તેણે લઈને તેના આ હરમાં લટકડ્યું. સાવ સસ્તો જર્કનીઅમ છે. ભલભલા ભૂલ ખાઈ જાય છે."

રેખાના હાથ ન ઉપડ્યા. એ અકળાઈ ગઈ. એની સુંદર આંખોમાં કંઈ વિષાદ, કંઈ વિલાપના મંડાજ દેખાયાં. મહેશભાઈ પણ હીરાની ઉપર નજર નાખી બેઠા હતા. દિનેશે હાથ લાંબા કરી પેલી માળા રેખાના ગળા ઉપરથી ઉતારી અને મહેશભાઈના હાથમાં આપી. રેખાની સુંદર આંખો મને તે પણે ભયત્રસ્ત હરિણીની આંખો જેવી લાગી. મનમાં કોણ જાણો કંઈ અનુકૂળા ઉપજુ.

મહેશભાઈએ હાર હાથમાં લીધો. "મારે જરા મોતિયાની શરૂઆત થઈ છે. પહેલાં હું નરી આંખે કહી શકતો હવે તકલીફ પડે છે." બિસ્સામાં હાથ નાખી ઘડિયાળીઓ પહેરે એનો એક આંખનો આઈગલાસ કાઢી આંખે ચડાવ્યો. જીજાવટથી હીરાને નીરાય્યો. "એમ્સ્ટર્ડમમાં બનાવટી હીરાઓના નવા નવા પ્રયોગો થાય છે અને ઘણી પ્રગતિ થઈ રહી છે. સાચા અને ખોટા હીરાના બેદ ભૂસાતા જાય છે. આમાં તો હું થાપ ખાઈ ગયો!"

આઈગલાસ ગજવામાં નાય્યો અને પાકિટ કાઢી અંદરથી સોની એક નોટ કાઢી દિનેશ સામે મૂકી. રેખાએ જડપથી હીરાનો હાર લઈ ગળે વળગાડી લીધો અને ચહેરા પર એક કાંતિ પ્રસરી ગઈ.

મહેશભાઈ એ ફોડ પાડ્યો. "સાચા હીરામાં જીજાવટથી જુઓ તો અંદર થોડી રેખાઓ, કંઈ ઈન્ફ્રોરિટી દેખાય. બનાવટીમાં તદ્દન સ્ટેચ્યુલ કિસ્ટલ દેખાય. નવા પ્રયોગોમાં એ લોકે બારીક ૨૯કષો નાખવા પ્રયત્ન કરે છે પણ એમાં અને કુદરતી ઈન્ફ્રોરિટીમાં આકારના, રંગના બેદ હોય છે, જીજાવટથી જૂઓ નહિ તો થાપ ખવાઈ જાય. દિનેશભાઈ, તમારો આભાર. મારા માથામાં આવેલા આ ઘંભરને મૂળ સોતો કાઢવાની એક તક આપી તે માટે."

ઘંટી વાગી અને અમે ઊભા થઈ સભાગ્રહમાં બાકીના ગ્રોગ્રામ માટે જવા ઉપડ્યા. મેં જતાં જતાં મહેશભાઈને કાન-માં પૂછ્યું, "હીરાવાળા કેમ આટલી મોટી થાપ ખાઈ ગયા?"

મહેશભાઈ કહે, "હીતું હશે? પરવરે જ નહીં ને! નંગ પચાસ હજારથી ઓટ્ટું હોય જ નહિ. તમે રેખાને નિરખી હતી? હીરો સાચો અંકાશે તો વળી ક્યા પ્રેમીએ ક્યારે આખ્યો એવા એવા પ્રશ્નો ઉઠે એની લીતિ એ આંખોમાં જોઈ હતી? અમે હીરા વાળા, હીરા જોતાં હોય એમ લાગે પણ સાથે સ્ત્રીને નિરખવાનું ભૂલીએ નહિ. હૈયે પહેલા તો પુરુષ અને પછી હીરાના વે-પારીઓ..." મૂછમાં હસ્યા અને સ્ટેઇજ પર નજર ફેરવી બેઠા.

ચાલુ ગ્રોગામે આગલી કતારમાં બેઠેલાંઓમાંથી રેખા ઊભી થઈ, બારણાં તરફ જતાં સ્સતામાં અમારી બાજુમાંથી પસાર થતાં એ મહેશભાઈ આગળ આવી, લણી, 'થેક યુ' કહી મહેશભાઈના હાથમાં કંઈ મૂક્યું. માનવજાતનો સર્વનાશ સર્જ શકે એવું સ્થિત વેરી રેસ્ટરમ તરફ સરકી ગઈ.

મહેશભાઈએ મૂકી ખોલી મને સોની નોટ દેખાડી. અને અમે બંને મોણા અવાજથી ખડખડાટ હરી પડ્યા. આજુબા-જુના શ્રોતાઓ, અમે વક્તાની જોક બરોબર પકડી અને એ લોકોને સુરસુરિયું કેમ થયું એ વિચારે મૌહું વકાસી અમારી તરફ જોઈ રહ્યાં. વક્તા મૂંગાણા તો ખરા પણ બહોળા અનુભવને લીધે મળે એ તક જડપી લેવા તેથારી પૂરી! અમારી તરફ ડેકું નમ-તી માઈકમાં બોલ્યા, 'થેક યુ!'

* * *

એક નોંધ: મનમાં એક લીતિ છે કે આ વાર્તાના મૂળ શાળાના દિવસોમાં વાંચેલ કોઈ અંગેજ વાર્તામાં હોય ખરાં. પણ ક્યારે, ક્યાંથી એ કંઈ યાદ નથી. સોરી!

ઉરી ગયો હંસ પત્રા નાયક

૧૯૮૫ની પહેલી જાન્યુઆરીએ સવારે ચાર વાગે બાળકૃષ્ણ જબકીને જાગ્યો. બેઠો થયો. બાજુમાં સૂતેલી સુમુખી પત્ની હંસાને જોઈ બાળકૃષ્ણના મનમાં જબકારો થયો. એને ખાતરી થઈ કે નક્કી હંસા કોઈ બીજાના પ્રેમમાં છે. એણે ફરી હંસા સામે જોયું. ચાદર થોડી પોતા પાસે ખેંચ્યો. ગળું ઢાંકયું. સામે બારી હતી. બહાર અંધારું હતું. હંસા કોઈના પ્રેમમાં છે. પણ કોના? કશું બોલતી નથી. બોલે તો સારું. છેખા ત્રણ વરસથી એની વર્તણુંકમાં, એના બોલવાચાલવામાં, એની વિચારસરણીમાં ખાસ્સો ફેર પડી ગયો છે.

બાળકૃષ્ણ અદબ વાળી. ફરી એક વાર હંસા સામે જોયું. એ નિરાંતે સૂતી હતી. બાળકૃષ્ણ ને હંસા મુંબઈયાં મળેલાં. મિત્રો દ્વારા. ડ્રિલક થયું ને પરણ્યાં. બાળકૃષ્ણને અમેરિકા ભણવા આવવાની સ્કોલરશિપ મળી. બતે આવ્યાં. બાળકૃષ્ણ પોલિટિકલ શિયરીમાં પી.એચ.ડી. ક્ર્યુ. હંસાનો વિષય ગણિત. ઇન્ડિયન પોલિટિક્સ સમાં સાધારણ રસ. એમનાં લગ્નને પંદર વરસ થયાં છે. સંસાર સુખી. મિત્રો ઈર્ઝા કરે ને કહે કે હંસા-બાળકૃષ્ણ એટલે લક્ષ્મી-નારાયણની જોડી. થોડા સમયથી હંસા બાળકૃષ્ણ સાથે હોય તોય ન હોય. વાતવાતમાં કંઈ વિચારમાં પડી ગઈ હોય.

ગઈ રાતે એમણે પ્રેમ કર્યો.

'કેવું રહ્યું?' હંમેશાની જેમ બાળકૃષ્ણું પૂછ્યું.

'ત તને લાગે છે કે તે એક હાથે તાળી પાડી, બાળકૃષ્ણ?' હંસાએ કહ્યું.

પહેલાં કાયમ બાળકૃષ્ણ પૂછે કે 'કેવું રહ્યું હંસુ?' તો હંસા કહે કે, 'એય બિલ્સુ, શિખરે ચડ્યાં'તાં ત્યારે હુંય સાથે હતી, હ કે.' બાળકૃષ્ણને બિલ્સુ કહે. બાળકૃષ્ણ તો ન જ કહે.

'કેવું લાંબું નામ પાડ્યું છે! બોલતાં બોલતાં મો ભરાઈ જાય. બિલ્સુ સારું. ટૂંકું ને ટચ.' એ કહેતી.

'પણ નામ તો કૃષ્ણનું છે ને?' બાળકૃષ્ણ કહેતો. બાળકૃષ્ણના બાએ બધાં છોકરાઓના નામ કૃષ્ણના પર્યાયનાં પાડેલાં. માધવરાય, મુકુદરાય, ગોવિદલાલ, ગોપાળકૃષ્ણ, ને છેલ્સો બાળકૃષ્ણ. બાળકૃષ્ણના બા કહે કે જોટલી વાર છોકરાઓને નામથી બોલાવીએ એટલી વાર કૃષ્ણનું નામ દેવાય. બા બાળકૃષ્ણને ખીજવો હોય ત્યારે એનું નામ ટૂંકાવીને 'બાળુ' કહે. બાળકૃષ્ણને 'બાળુ' નામ નહોતું ગમતું. વરસો પહેલાં એમના ઘરઘાટીનું નામ 'બાળુ' હતું. વળી કોઈ વાર હંસા બાળકૃષ્ણને 'બાળુ' કહે. એ પણ બાળકૃષ્ણને નાપસંદ. બાલુ પટેલ કરીને એનો દોસ્ત. 'આઈ હેવ નાણીગ અગોઠન્સ્ટ ધેટ બાલુ. બટ વૉટ્સ રોન્જા વિથ માઈ રિયલ નેઈમ બાલકૃશ્ર? ટૂ લોન્જા? હેન બિલ્સુ ઈજ ઓ.કે.' બાળકૃષ્ણ કહેતો.

હંસા સારા મૂડમાં ન હોય ત્યારે કે કટાક્ષ કરવો હોય ત્યારે જ બાળકૃષ્ણ કહે. ગઈ રાતે 'બાળકૃષ્ણ' કહ્યું. બાળકૃષ્ણને એ વાગ્યું.

* * * * *

ત્રણ વરસથી ફેર પડી ગયો છે હંસામાં. હ. ત્રણ વરસ પહેલાં હંસાની બહેનપણી ક૱થી અને એનો બોંધફેન્ડ જ્યોર્જ, ડ્રિલન્ટનની ઈલેક્શન કેંપિંગનમાં વૉલન્ટિયર થયાં. સાથે હંસાને પણ ઘસડી ગયાં. રાતના નવદસ સુધી બધાં વૉલન્ટિયરો ઈલેક્શન ફ્રોટર્સ પર લેગાં થાય. વોટર્સને ફીન કરે. મત આપવા સમજાવે. ફ્લાયરો બનાવે. પરબીયાંમાં ભરે. સરનામાં કરે. સ્ટેટ્યુ લગાડી વોટર્સને પોરટ કરે.

કિશોર રાધન

‘બિલ્સુ, જોજે! બુશ હારી જશે. હંસાએ ઘેર આવીને કહું.

‘એમ? તાં બધા કહેતાં હશે એટલે તું પણ કહે છે? પોલિટિક્સ વિષય મારો છે. મને તો પૂછ.’ બાળકૃષ્ણ બોલ્યો.

‘તું તો શિયરીમાં ગળાખૂડ છે. એમ તો અંધેટેખા હાલાની વાત કરીએ છીએ. સમજાયા, બિલ્સુજી?’

એકાએક હંસાને અમેરિકન પોલિટિક્સમાં રસ પડવા માંડ્યો. એનો નશો ચડવા માંડ્યો. રોજ સાંજે અચૂક પબ્લિક ટેક્સિવિઝન પર મેન્કનીલ લેહરરના ‘ઇન તેથી’ ન્યૂસ અનાલિસિસ જુએ. રવિવારે સવારે બધા ટોક શોઝ. દરમિયાન બાળકૃષ્ણ બોલે તો શ.... શ.... કર્ણે ચૂપ કરે.

‘ઈન્ડિયન પોલિટિક્સમાં પણ રસ લે ને. એ ય અંક્સાઈટિંગ છે.’ બાળકૃષ્ણે કહું.

‘કેટલી બધી તો પાર્ટીઓ છે આપણે તાં. હૂ કંન કીપ ટ્રેક? અહીં બે. એમાં આ રોસ પરો આડો ફાટ્યો છે.’ હંસા બોલી.

‘મૂક હવે. આ પોલિટિક્સની વાતોમાં હંસા, “મોતીડાં નહીં રે મળે” આપણે બેડરમમાં જઈએ.’ બાળકૃષ્ણ એને ખેંચી ગયો.

પ્રેમ કરવાનું શરૂ કર્યું ત્યાં અધવચ પૂછ્યું.

‘તું બિલ ડ્રિલન્ટન માટે શું ધારે છે? આ દેશને માટે એનું પ્રેસિડન્ટ થવું ફાયદકારક નથી? જ્યોર્જ અને કંથી તો એમ માને છે.’

‘પણ અત્યારે એનું શું છે? હજુ ભેસ ભાગોળે ને આપણે ઘેર ધમાધમ.’

‘એય, ડ્રિલન્ટને ભેસ ના કહેવાય. જીતશે એટલે ખબર પડશે.’

* * * *

બાળકૃષ્ણે પરાણે હંસાનું મન વાખ્યું. અઠવાડિયા પછી બેન્કનું સ્ટેટમેન્ટ આવ્યું. બાળકૃષ્ણે કન્સલ્ટ ચેક્સ મેળવ્યા. એમાં એક હજાર ડૉલર્સનો ચેક ડ્રિલન્ટના કંપ્યેન્ચન ફંડ માટે લાગેલો હતો. બાળકૃષ્ણનો પિત્તો ગયો.

‘આ શું?’ હંસાને ચેક બતાવી પૂછ્યું.

‘જે દેખાય છે તે. જ્યોર્જ અને કંથીએ પણ આખ્યા છે.’

‘મને પૂછ્યાવાનું પણ નહીં? ને આટલા બધા પૈસા તે અપાતા હશે? ડ્રિલન્ટન જીતશે એની શી ખાતરી?’

‘તું જોજે ને.’ હંસા વિશ્વાસથી બોલી.

‘મારી માને મોકલવા હોય ત્યારે હું સો વિચાર કરું અને અહીં ફટ લઈને લખી દીધો ચેક.’

‘આપણે અમેરિકન નથી? કેટલાંય લોકો તેને આપે છે. તારે જે માનવું હોય તે માન. ઈટ ઈજ અ વર્થભાઈલ કોઝ. હંસા બોલી.

અને સાચેજ ડ્રિલન્ટન જીતી ગયા ને બુશ હારી ગયા. બાળકૃષ્ણ ને હંસાને ઘેર દિવસો સુધી ખાસી ધમાધમ રહી. હંસા પ્રેસિડન્ટ થઈ હોય એમ મોરની જેમ ડોક હુલાવીને ફરે.

‘અમે તો કહેતોં’તાં જ. માને કોણ? આ રિપલિકનો બહુ ચંગા’તા. લેતા જાવ હવે.’ હંસા કહેતી ફરે.

બાળકૃષ્ણને થયું, હવે આ બધું કંઠ પડે તો સારું. ડ્રિલન્ટના સો દિવસ પૂરા થયા. જનાલિસ્ટોએ કહેવા માંડ્યું કે

‘હનીમૂન ઈજ ઓવર.’ પણ બાળકૃષ્ણ જેણું, નોટ સો ફોર હિંજ રિપર હંસા.

* * * *

કંપ્યેન્ચ વૉલન્ટિયરો માટે ભાઈટ હાઉસમાં રિસેપ્શન રખાયું. હંસાની જાતી તો ગજગજ કૂલે.

‘કઈ સાડી પહેરસ?’ હંસાએ પૂછ્યું.

‘તાં હજારો વૉલન્ટિયરો હશે. એમાંની તું એક. કોઈ ભાવ નથી પૂછવાનું. ગાંધનું ગોપીયંદન કરીને છેક વૉશિંગન જવાની કંઈ જરૂર નથી.’ બાળકૃષ્ણ કહું.

‘છે જરૂર.’

‘તો કંઈ સઞ્ચિધજીને જવાનું કંઈ કારણ નથી.’ બાળકૃષ્ણ બોલ્યો.

હંસાએ સરસ મજાની કંજવરમની ગુલાબી બોર્ડરવાળી કાળી સાડી કાઢી. મેંચિંગ જ્વાઉઝ, ચંપલ, પર્સ, આછો દાળીનો. બનીઠનીને હંસા, કંથી અને જ્યોર્જ સાથે ભાઈટ હાઉસમાં ગઈ. હજારો વૉલન્ટિયરો લાઈનમાં ઊભાં હતાં. ડ્રિલન્ટ આવ્યા. પસાર થતાં થતાં સૌને હલો કહું. કોઈ સાથે હાથ મિલાવ્યા.

‘મિસ્ટર પ્રેસિડન્ટ, વિસ ઈજ હંસા પરીખ. શી વક્ર વેરી હાર્ડ.’ કોઈક ઓળખ કરાવી.

‘ઓ—નાઈસ ટુ મીટ યુ.’ પ્રેસિડન્ટે હાથ મિલાવી કહું.

હંસાએ હાથ પકડી રાખ્યો. ડ્રિલન્ટ હાથ છોડી આગળ ગયા. હંસા બરફની પૂતળી થઈ ટળી પડવા જતી’તી તાં જ બાજુમાં ઊભેલી કંથીએ એને જાલી લીધા. બીજાં વૉલન્ટિયરો જોઈ રહ્યાં.

કિશોર રાધન

'હું ઈજ શી? હું ઈજ શી? વૉટ હેપન્ડ દુ હર?' કોઈએ પૂછ્યું.

'શી ઈજ અ વિટલ અંક્સાઇટ.' જ્યોર્જ કહ્યું.

ઘેર આતીને ડ્રિલન્ટનપુરાજ ચાલ્યું. બિલ ડ્રિલન્ટન ગ્રે વાળમાં હેંડસમ લાગતા'તા. રતુંબડી તવચા. સોફ્ટસ્પેકન.. આકર્ષક સિમત. જ્બૂ સૂટ પહેરેલો. મૌચિંગ ટાઈ. જોગિંગ કરીને શરીર સરસ જમાવ્યું છે. એક ઔસની ફેટ નહીં. દેખાવમાં ને હાવભાવમાં જહોન કેનેડીની યાદ આપે. જેવી ફોનની ઘંટાએ રણકે એટલે હંસા અથથી ઈતિ સુધીનો આખો ઈતિહાસ કડકડાટ બોલી જાય.

'મારે મોહું મન કરવું જોઈએ. હંસા ખુશ રહે એ તો સારી વાત છે. કેટલીક રીતો ઘેર બેસીને કૂથળી કરતી હોય છે એના કરતાં ભલે ને અહીંના પોલિટિક્સમાં રસ લે. જ્યાં સુધી મને પ્રેમ કરીને ખુશ કરે છે, ત્યાં સુધી ઈટ ઈજ ઓ.કે.'

એક વાર બાળકૃષ્ણ અને હંસા એમનાં ચાર અમેરિકન મિત્રો સાથે રેસ્ટોરન્ટમાં જમવાં ગયાં હતાં. વેઈટ્રેસ આવી. ડ્રિન્ક્સના ઑર્ડર આપ્યા. વેઈટ્રેસ ડ્રિન્ક્સ આપી ગઈ.

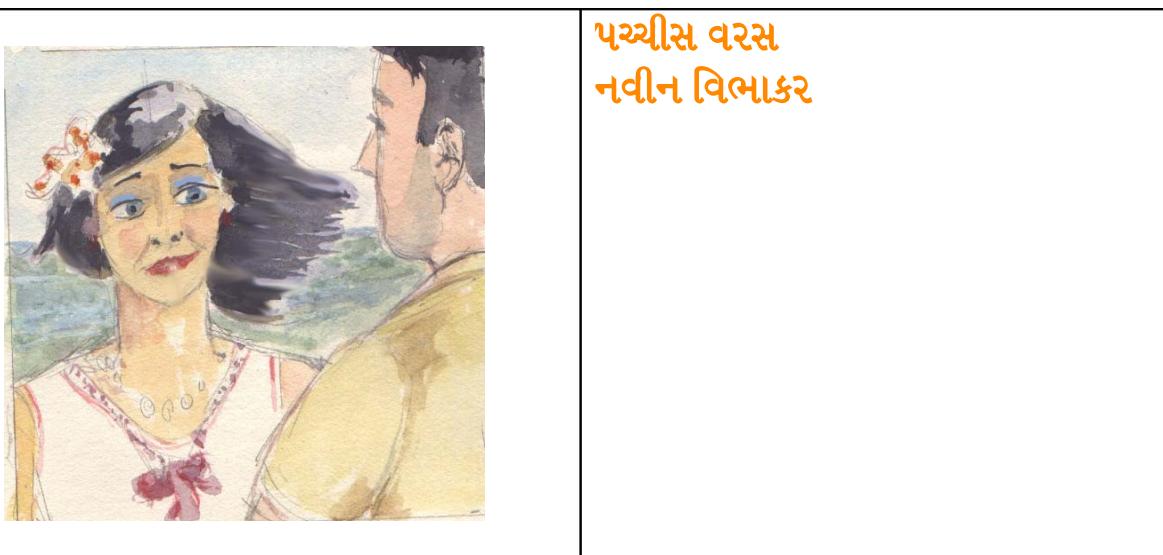
'આ વેઈટ્રેસ દેખાવમાં જનિફર ફ્લાવર્સ જેવી લાગે છે.' રિચર્ડ બોલ્યો.

'હિલરી જેવી સ્માર્ટ અને દેખાવડી પત્નીને મૂકીને આવી ચીપ લાગતી રીતમાં ડ્રિલન્ટન કેવી રીતે પડ્યો હશે?' બા-બરા બોલી.

'ડ્રિલન્ટન આખરે તો પુરુષ છે ને! હિલરી તો છે જ. જેનિફર ઈસ અ થ્રિલ ઑવ પાવર.' પીટરે કહ્યું.

'હું માનતી જ નથી કે ડ્રિલન્ટને જેનિફર સાથે અફર હોય.' હંસા બોલી.

'કેમ ખબર પડી?' પીટરે પૂછ્યું.

	પચ્ચીસ વરસ નવીન વિભાકર
---	-----------------------------------

"શું નામ કહ્યું? ફરીથી બોલો મિ. સિમથ. શું નામ કહ્યું?"

"મિસિસ સોનિયા અંસેલાને!"

પોતાના જ પેદીનમાં સફર કરી રહેલા ઉદ્ઘોગપતિ મિ. સમીર વર્મા સેમના નામે જાડીતા હતા તેઓ સોનિયાનું નામ સાંભળી ચમક્યા.

"ક્યાં રહે છે? મેંકુસકો સિટી?"

"હા, મિ. વર્મા! મેંકુસકો સિટી." મિ. સિમથ મિ. વર્માના સેકેટરી હતા.

"તમને ક્યાંથી ખબર પડ્યા?"

"તમારે મેંકિસકો સિટી જવાના પ્લાનની મિસિસ અંસ્કેલાન્ટેને ખબર પડતાં તેમણે ફોન કરી મને જણાવેલું" તો સોનિયાને ખાત્રીજ હતી કે મેંકિસકી સિટી પહોંચી હું તેને ફોન કરીશ. સમીર વિચારી રહ્યો. ત્યાં પહોંચી તેણે ફોન ઉપાડ્યો. આજનો દિવસ હજ હી હતો. કાલથી જિઝેસ મીટિંગ વગેરે શરૂ થવાનું હતું.

સામેથી સ્પેનિશમાં પૂછાયું, "ક્રવાયેન હાબ્લા?"

"તમે અંગ્રેજ જાણો છો?" સમીરે પૂછ્યું.

"મોમેન્ટો, સિન્પોરે!" ને સામે છેડે કોઈએ કહ્યું "હા, હું અંગ્રેજ જાણું છું. વૉટ કુન આઈ દૂ ફોર યૂ?"

"મિસિસ સોનિયા અંસ્કેલાન્ટે છે? હું યૂ.એસ.એ.થી આવ્યો છું. મારું નામ સેમ વર્મા!"

"સિનોરા બધાર ગયા છે. તમારો નંબર આપશો? આવશે એટલે ફોન કરશો."

સેમને શાવર લેવો હતો પણ જો શાવર લેવા જાય ને સોનિયાનો ફોન મિસ થાય તો એ વિચારે સ્વીટમાં આંટા મારતો રહ્યો.

સાંજે પાંચેક વાગ્યે ફોન આવ્યો. જાણે તેની અધીરાઈનો અંત આવ્યો હોય તેમ આ ઉમરે પણ છલાંગ મારી ફોન ઉપાડ્યો.

"સામીર!" સોનિયા સમીરને બદલે સામીર જ બોલતી.

"સોનિયા! ઓળખાજ પડે છે?"

"ઓળખાજ? હર પણ તને યાદ કરતી રહું છું." તેની અંગ્રેજ ભાષામાં સ્પેનિશની છાંટ હજ પણ આટલા વરસે સ્પષ્ટ વર્તાઈ આવી. હજ એવીને એવી જ હશે, જેવી તેણે તેના મનમાં તેની મુરત સંખરી રાખી હતી તેવી? સમીરના મનમાંથી વિચાર તરંગ ઊદ્ઘાટ્યો. "સોનિયા, માફ કરજે. આટલાં વર્ષો વીતી ગયાં, મેં તને કાંઈ કૉન્ટૈક્ટ કરવા પ્રયત્ન ન કર્યું!" "મેં તને મળવા પ્રયત્ન ન જ કર્યો હોતું!" તેના બોલવામાં એ જ સખ્તાઈ હતી જ્યારે તેઓ છૂટા પડ્યા હતા ત્યારે હતી તેવી જ! "પણ, તારી હર પળની મને જાણ હતી. તું મારી જાણ કયાંય ન કરી શક્યો હોત પણ મને તને શોધવામાં કદી તકદીફ ન પડત. તારું નામ સમાચારોમાં સતત ચયકનું રહે છે એ તો તું જાણે છે! ઉદ્ઘોગપતિ સેમ વર્મા!"

"કટાક્ષમાં બોલે છે?" સમીરનો સ્વર લીનો થયો. "સોનિયા, તને મળવા ચાહું છું."

"બલે! સામીર. આવતી કાલે રાતે ડિનર માટે મળીએ. મારા પતિ તારા વિષે બધું જાણે છે. ને તને મળીને તેમને ખુશી થશે."

"મને પણ તારા પતિને મળવું છે પણ એ પહેલાં આપણે બંને એકલા મળી શકીએ?"

"મળીએ. પણ કોઈ રેસ્ટોરન્ટમાં."

"બલે."

"કાલે રાત્રે નવ વાગ્યાનું રિઝર્વેશન કરાવી લેજે."

એજ, એજ સોનિયા! વર્ષો વીતી જવાં છતાં તેની સુંદરતા હજ અકંધ હતી. કેટલા વર્ષો વીતી ગયાં? પચ્ચીસ! પણ હવે તો સોનિયા અંસ્કેલાન્ટે નહીં પણ સોનિયા એસ્કેલાન્ટે બિટિસ્ટા હતી. ક્ર્યુબાના એક વખતના સરમુખત્યારની ભતીજી.

એવી ને એવી સુંદર! એ જ સુધારું મુખું! એજ દૂઢ હડપચી, એજ અણિયાણી પણ તીવ્ર નાસ્તિકા, એજ મુગ જેવા નયનો! ઉમરને લીધે થોડી ભરાવદાર લાગતી હતી પણ જાજરમાન! એજ સુંદર કાળા ભમ્મર વાળ! તેની બદામી આંખોની ચમક, ચાંદની જેવી શીતળ! પણ ધારતી ત્યારે ભભૂકૃતી જવાણા પણ બની શકતી.

તેનો હાથ હાથમાં લઈ સમીર બોલ્યો, "પચ્ચીસ વરસ! સોનિયા, પચ્ચીસ વરસ! ક્યાં જતાં રહ્યાં?" સોનિયાની આંખો સામે વાદળ વેર્ધુ ધૂમ્બસ છવાવા લાગ્યું.

ક્ર્યુબામાં કૂ થયું ને તેઓ ભાગીને અમેરિકા આવી ગયા. પહેલાં ફ્લોરિડા, પછી ટેક્સાસ ને પછી કેલિફોર્નિયા. પણ અંકલનું બેઇજ માચામી-ફ્લોરિડા જ રહ્યું કે જ્યાંથી તેઓ કેસ્ટ્રો સામે ચળવળ ચલાવી શકે. ગોફણનો પત્થર ઊરીને જાય તેટલું જ છે ક્ર્યુબા ફ્લોરિડાણી દૂર હતું.

પહેલી વાર સમીરને મળી ત્યારે તે ફક્ત ઓગાઝીસ વર્ષની જ હતી, અમેરિકામાં આવતાં કલ્યાર શોકમાં હતી. અહીંના સ્નીપુરલો જેટલી આજાદ નહોતી, કૌટિબિક સંકૃતિમાં ઉદ્ઘરેલી હોવાથી 'અમેરિકનાઈઝર' થતાં તેને વાર લાગી. પણ ધીમે આજુબાજુની અસર તો થતી જ રહી. પણ અમેરિકનોની (તેઓને તે યાન્કીજ જ કહેતી) રીતભાત-બધી રીતે તેને પસંદ નહોતી. તે શીલનો લંગ ન કરાય એવું શીખેલી હતી. પણ અમેરિકનોની રીતભાત જાણવાની કુતૂહલતા તો હતી જ. ને એક દિવસ તેના કુંઠલની પ્રય્યાતિને લીધે સમીરને તે એક 'યાટ પાર્ટી'માં મળી. સમીર ભારતીય હતો, પણ અમેરિકામાં જન્મી, પિતાના ઉદ્ઘોગનો વારસો મળતાં તેણે ઉદ્ઘોગ વિકસાયો હતો. 'વર્મા એક્સ્પ્લોરિઝન' વર્મા

કિશોર રાતન

ટેલિકોમ, વર્મા ઓટોમોબિલ્સ વગેરેને લીધે સમીરનું નામ ખૂબ જાણીતું હતું. પોતે દેખાવડો, સુંદર ને પૌરુષથી ઓપતો અમેરિકન એશિયન જવાન હતો. બિઝનેસ માટે આવી પાર્ટીઓ હંમેશા આપતો!

પણ સોનિયા જેવી સુંદર યુવતી પર નજર પડતાં તે જોઈ રહ્યો! ટિલમાં તેની ઓળખાણ કરવાની અધીરાઈ જાગી ઉઠી ને યાટની ડેક પર જ્યાં સોનિયા ઊભી હતી ત્યાં "હાઈ" કહી હાથ લંબાવી ઊભો રહ્યો. "હું સમીર! આપ?" અવશપણે સમીરની મદભરી આંખોના આકર્ષણી ખેંચાઈ "હું સોનિયા!" કહી ઊભી જ રહી.

ને પછી તો, એ ઓળખાણનો સિલસિલો ચાલુ જ રહ્યો. નવી નવી કારોમાં, ઘોડેસ્વારીમાં, ને નવા નાનાં નાનાં પ્લેઇન્સમાં આજે લોસ એન્જલિસ તો કાલે સાન ડિઆગો, તો બીજા ડિવસે સાન ફાન્સિસ્કો! ને એ ઉડાનની ઊચાઈએ, પ્લેઇનના ચકરાવામાં, ડરના માર્યા એક ડિવસ સમીરને વળગી પડાયું અને એ પરિણાયું એક મીઠાં ચુંબનમાં! સોનિયા ખેંચાતી જ ગઈ.

કુટુંબને આની જાણ થઈ. પણ મિ. બટિસ્ટાના મનમાં સમીરનું નામ ને ઘનદીલત ક્યારેક ફરી કયૂબાના સરમુખત્વાર થવાની મહત્વાકંશાને પ્રજવણાવી રહી. પછી તો યુ.એસ.એ.ને બદલે બીજા દેશોમાં સમીર બિઝનેસ માટે જાય તેની સાથે સોનિયા જતી થઈ ગઈ. પણ જ્યારે જર્મની ગયાં હતાં ત્યારે ન થવાનું થઈ ગયું હતું. સોનિયા અવફવમાં હતી પા-કેપાયે તેને જાણ નહોતી કે તે સગર્ભી છે! પછા આવી એક વાર 'લન્ચ'માં બહાર ગયા હતા ત્યારે સોનિયાએ સમીરને કહ્યું, "સમીર, આપણા ભવિષ્ય વિષે તેં કંઈ વિચાર કર્યો છે?"

"ભવિષ્ય? આપણું?" ને મગજમાં ઊઠતા વિચારથી ચમકીને બોલ્યો, "યું મૈન મેરેજ? મેં કદી તને એ વિષે વાત કરી છુટ્ટું?"

"પણ આપણે આટલો વખત જાણે પતિપત્ની હોઈએ તેમજ ફરતાં રહ્યાં ને!"

"તેથી શું?"

આ ખરેખર ભારતીય હશે? એવા વિચારથી સોનિયાની સુંદર આંખોમાંથી જાણે જવાળા ભભૂકી, "એટલે તે મને બધે ફેરવી અને તને સાથ આપવાની કિમત ચૂકવી એમને?"

અને તેના ગર્વનું ખંડન થયું હોય, તેના સર્વાગનું અપમાન થયું હોય તેમ સમીરને કશો ફોડ પાડ્યા વગર તે રેસ્ટ-રોંટમાંથી બહાર નીકળી ગઈ.

હવે? હવે શું થશે? સગર્ભી સોનિયાને પરણશે કોણા? પણ બટિસ્ટા ફેમિલીની આબરુ જાણે તેમની વહારે આવી. તેના તબડતોબ લગ્ન તેના અંકલે ડોન પેરો અંસ્કેલાન્ટે જેવા વનિક પરિવારમાં કરાવી આયાં. પતિનું નામ વરાજિલિયો ડિઆઝ અંસ્કેલાન્ટે! સાચી હકિકત જાણ્યા પછી પણ સોનિયા સાથે લગ્ન કર્યા ને આએ, આ સામે બેઠલ પુરુષ! પણ્ણીસ વર્ષ પછી મળતાં તેને મળવાની ઉત્કર્ષ કેમ થઈ? કે પછી પ્રથમ પ્રેમ કદી ભરતો નથી? સોનિયાની આંખો સામેથી ધૂમસ દૂર હટવા લાગ્યું

"પણ્ણીસ વર્ષ! સમીર! પણ્ણીસ વર્ષ! હવે તને હું યાદ આવી? જોકે કોઈ કારણ વગર તો મને મળવા ન જ બોલાવી હોય તેં." સોનિયાની વાકીયાં થોડી કહૃતા ભળી! "હાં, હા, છાપામાં સમાચાર હતા કે ઉદ્યોગપતિ સેમ વર્માએ લીધેલા છૂટાછેડા! અચા તો હવે મેફિસ્કો સિટીમાં તું ટાઈમ પાસ કરવા કોઈ સ્થીમિત્ર શોધી રહ્યો છે ખરું? તેથી હું યાદ આવી? તું ભૂલી જાય છે કે હવે હું પરિણિતા છું." જાણે ઘવાયેલી હરણી બોલી ઊઠી. એનો શાસ ચડી ગયો. મનનો રોષ આંખોમાં જળજળિયા રૂપે વરતાણો. પોકેટબુક ખોલી અંદરથી ટિશ્યૂ શોધી બહાર કાઢતાં અંદરથી એક પેકેટ સરકી ભોય પર પડ્યું.

'આઈ એમ સો સોરી...' કહેતાં અને આ આકોશથી સ્તંધ થઈ ગયેલા સમીરને કઈ કરવાનું મળી ગયું. તેણે નીચા વળી પેકેટ ઉચ્કી લીધું. તેમાંથી એક રમકડા જેવા બેનીનો સરકી આવેલો ફોટો હાથમાં પકડી એ જોઈ રહ્યો. 'આ કોણ?' સમીરે પૂછ્યું.

'ઘેટ્સ માય ગ્રાન્ડસન. મારી દીકરીનો દીકરો.' ક્ષણો પહેલાં આંસુથી છલકતી આંખો ગર્વથી છલકાઈ આવી..

'કેટલાં બાળકો છે તને? તમે કયાં રહો છો? અહીં મેફિસ્કો સિટીમાં?...' વાતનો મૂડ ફરી પાછો ખોરવાઈ ન જાય માટે સમીરે પૂછાય એટલા પ્રશ્નો પૂછી લીધા.

'મારે બે દીકરી અને બે દીકરીનો આ બાબો. અહીં અમારું અપાર્ટમેન્ટ છે. પતિના બિઝનેસ માટે અહીં આવીએ છીએ. પણ અમારું ઘર, હેસિએન્ડા, કર્ડોબામાં છે.'

"દાદીમા બનવા માટે તો હું બહુ નાની લાગે છે."

"હું માતા બની ત્યારે પણ ઉમરમાં ઘણી નાની હતી." તેણે પર્સ ખોલી સમીરના હાથમાં એક કાઈ આયું, બોલી, "મ-રા મોટા દીકરાનું બિઝનેસ કાઈ છે."

સમીરે કાઈ પર નજર ફેરવી.

Ritik (Rick) Varma-Escalante

જાણે વીજળીનો કરંટ લાગ્યો હોય તેમ સમિરનું મોખૂલી ગયું. આખોમાંથી અંચબો નીતરી રહ્યો, ને સોનિયા સામે જોઈ, દીમા સ્વરે તેના હોકયાંથી શબ્દી સરી પર્યા, "આપણો, આપણો પુત્ર?"

"હા, સામીર! આપણો પુત્ર." સોનિયાએ એક હાથ ટેબલ પરથી ઊચકી એક બાજુ આંગળી ચાંદી.

સમીરની આખોમાં અનેક પ્રશ્નો ચમકી રહ્યા. બિંધાયેલી આંગળી તરફ જોતાં રેસ્ટોરન્ટના છેવડેના ટેબલ પર બેઠેલા એક યુવકને એ જોઈ રહ્યો.

**સંઘર્ષને અંતે
હરનિશ જાની**

(૧૯૭૦માં લખાયેલી હરનિશ જાનીની આ પહેલી વાત્તી તેમની વાર્તાઓના સંગ્રહ
'મુધનમાં'થી સાભાર. વાંચતા ઘ્યાલ આવી જાય કે મોંઘવારી
કેટલી વધી
ગઈ છે. આજે એક રૂપિયામાં કોઈને પણ રાજી કરી શકાય
ખરું?)

રામસિંગ, 'અંદરથી અવાજ આવ્યો, તુમકો કોઈ કેસ મિલા?'

'નહીં, સા'બ,' રામસિંગે અંદર જતાં કર્યું, 'દો આદમી સાઈકિલ પે બૈઠે હુંએ પકડે છે; પર વો લોગ હમારે કોઈારી
સા'બકે આદમી થે. છોડ દિયે.'

'ઠીક છે. આજકલ કિસ્સીકા કેસ આતા નહીં, ઔર અપની ગાડી ભી ચલતી નહીં.' આટલું બોલી જમાદારે એક ઊરો
શાસ લઈ, ફાઈલો તપાસવા માંથી.

રામસિંગ જમાદાર સાથેની વાતચિત્પ પરથી, ધૂંધવાઈ ઉદ્ઘ્યો. — કોઈ કેસ મિલા? — જાણે એના બાપનો માલ ન થઈ
ગયો હોય! હરામી જ્યારે જુઓ ત્યારે પેસા પડાવવાની જ દાનત. એને તો એનો બાપ મહિને દા'ઢે સોની લીલી નોટ આપે છે.
મારો તો એને વિચાર જ નથી આવતો. મારે પણ જીવવાનું હોય ને? અને એકલો હોઉં તોયે ઠીક, આ તો ચચ્ચાર જીવ
પોષવાના. પગાર આવ્યે હજુ સાત જ દિવસ થયા છતાં ઓરડીનું છઢા મહિનાનું ભાડું પડ્યું છે. એ એને ક્યાં
ખબર છે?

મા, બહેન, બેટી અને પોતે. મા તો કશું જ ન માગતાં પોતાની કમનસીબી પ્રકટાવતાં અવારનવાર નિસાસા નાખ્યા
કરતી. પરંતુ આજે કમલા માટે એનાથી બોલ્યા વિના ન રહેવાયું. 'બેટા રામુ, કમલા પાસે હવે તો સાડી પણ નથી. બે હિવસ
પહેલાં જ જ્વાઉઝ ફાટી ગયું છે.'

એકીશાસે આટલું બોલીને માઝે હજુ શાસ હેઠે મૂક્યો ન મૂક્યો ત્યાં બહેને પણ કહી નાખ્યું: 'ભાઈ, ધરમાં કેરોસીન
નથી. ગઈ કાલે તો અંધારે રહ્યા હતા, આજે બંદોબસ્ત કરજો જ.'

દૂરથી દોડતી દોડતી આવી રહ્યા. પણ એ જ વખતે રહવા જેતું મો કર્ણી બોલી: 'બાપા, મારી સિલેટ અને ચોપડી લઈ
આવોને? મને નિશાળમાંથી કાઢી મૂકે છે. સિલેટ વિના હું લખ્યું પણ કેવી રીતે?'

કેવી રીતે? કેવી રીતે? રામસિંગનું મગજ આ પ્રશ્નોના પલ્લામાં જૂલતું જ રહ્યું, અને ડ્રેસ પહેરી સેંડલની પડી ચઢાવી
જમાદારના હુકમ સિવાય જ એના ટેવાયેલા પગે ચોકી તરફ એકધારી ગતિથી પ્રયાણ કરી દીધું.

જમાદારને જવાબ આપી, બહાર ઊભો ઊભો રામસિંગ ડિસાબ કરવા લાગ્યો. બે આનાનું કેરોસીન, સ્લેટના ચાર
આના, ચોપડીના પેસા આઠ આનાથી ઓછા તો હોય જ નહીં, લગભગ પૂરો રૂપિયો જોઈએ. તેણે પોતાનાં ગજવાં —તેને
ખબર હતી કે પોતાની પાસે કશું નથી છતાં— ફંશીળી જોયાં. રૂપિયો લાવવો ક્યાંથી? ક્યાંથી?

આ પ્રશ્નના પરંધા તેની સીટીમાં ગુંજુ ઉદ્ઘયા. તેની ટેવાયેલી આંખોએ તેનાથી ગ્રીસેક ફૂટ દૂર ડબલ સવારી કરીને જતા બે જણને પકડી પાટેલા.

'ક્રોનો વૈઠે થે? બાપકા રાજ હે?' તેણે બનાવટી ગુસ્સો લાવીને પૂછ્યું, 'નામ લિખાઓ. બોલો, ચૂપ કર્યું હો?'

'જમાદાર સા'બ. અમે તો એમ જ અમસ્તા બેઠા હતા. ઉતાવળ હતી એટલે.' એક બોલ્યો.

'સો હમ કયા કરેં? હમારી તો ઇયુટી હે.'

'અબ કયા કરેં?'

'પાંચ રૂપિયા ડિપોઝિટ લાઓ ફિર જાઓ. કોટમેં આના.'

'મગર હમારે પાસ તો દો રૂપિયા હી હૈ.'

'તો દો.'

'નહીં હમ આઈ આના દેંગે.' બીજો હિંમતથી બોલ્યો.

'અચ્છા, એક રૂપિયા દો.'

'લો.'

'લાઓ.'

જો જગતમાં બધા જ સોદા આમ પતી જતા હોત તો? રામસિંગને થયું, આજ સવારના જ સારા શુકન થયાં છે. પણ પેલો રૂપિયો એને જંપવા દેતો ન હતો.

તેને પોતાનો ભૂતકાલ મનઃચ્છુ સ્મક્ષ દૃશ્યમાન થવા લાગ્યો. તે હિવસે પણ સ્થળ તો આ જ હતું, પણ આજનો રામસિંગ તે હિવસે નહોતો.

નોકરીમાં નવોસવો દાખલ થયેલો રામસિંગ તે હિવસે જોધમલ સાથે ઉત્સાહપૂર્બક વાતો કરતો જતો હતો. રાતનો વખત હતો. જોધમલે લાઈટ વિનાના એક સાયકલસવારને પકડ્યો, અને બીજી કોઈ પણ વાતચીત વિના પેલાએ રીધોજ એક રૂપિયો જોધમલના હાથમાં સરકાવી દીધો. જોધમલે લઈને બિસ્સામાં મૂકતાં પોતે પૂછેલું—'જોધમલ, તે લાંચ લીધી?'

'ખૂન તો નથી કર્યું ને?' જોધમલે ઠેડે કલેજે સામો સવાલ કર્યો.

'જોદુ!' તે ચીસ પાડી ઉદેલો.

'જો તારી ઈચ્છા હશે તો તેને પણ આઈ આના ભાગ આપીશ.' લાંચ લીધા પછી લાંચ આપવાનું કામ જોધમલે કરવા માંડતા પોતે શું કહેલું? 'લાનત છે તારા આઈ આનાને! હું મારા આત્માને છેતરવા માગતો નથી.'

'રામસિંગ, મારે તેને એટલું જ કહેવું છે કે તારે ઘેર તમે ચાર જ છો, જ્યારે અમે આઈ છીએ. મારા પંચોતેર શું કરે? કેટલાને ખવડાયે? એમને જીવતાં રાખવા હોય તો આ પાપ જ મારે આશીર્વાદ છે.'

'ખોટું ન લગાડતો રામ, તું પણ આ જિંદગીથી થોડા સમયમાં જ ટેવાઈ જઈશ.'

જોધમલે પોતાનું દુઃખ રડતાં પોતે કોઈ વખતે નોકરી છૂટી જવાનો ભય બતાવેલો, અને જોધમલ એકાદ વકીલની અદાધી બોલેલો, 'મને પકડશે કોણ? જમાદાર? ફોજદાર? એમનું પેટ મોટું? એ વધુ ખાય. એ પોતે લાંચ લેશે કે મને અટકાવશે?'

તે હિવસે જ્યારે રામસિંગ ઘેર આવ્યો ત્યારે એક રૂપિયાનો સહેજ આનંદ અને સંતોષ એના ચહેરા પર વરતાતો હતો. પણ સાથે સાથે એને એ શોક પણ થતો કે પોતે બહેનને માટે એક સાડી સુદ્ધાં લાવી શકતો નથી. તેને ખબર તો હતી કે બહેનની પાસે જ્વાઉઝ પણ ફાટી ગયું છે અને તેથી જ તે બહાર નીકળી શકતી નથી. તેની પોતાની પાસે પણ પૂરતાં કપડાં કયાં હતાં? સરકારી કપડાં સિવાય બીજી એક જ જોડ હતી. નોકરીમાં જોડાયે એક વર્ષ થયું છતાં પોલીસ લાઈન્સમાં એક કોટડી પણ નહોતી મળી. અને માની માંડગી? પણ આભ ફાટે ત્યાં શું સાંચે?

આજે રામસિંગની નાઈટ ઇયુટી હતી. સાંજે ઘરમાંથી નીકળતાં જ તેણે નક્કી કર્યું હતું કે આજે કોઈ પણ રીતે પૈસા મેળવી, સવારે સારી લઈને જ ઘેર આવવું.

અને પોતાની શેરી છોડી એણે ચોકીએ પહોંચવા ઉતાવળે પગ ઉપાડવા માંડ્યા. ત્યાં રસ્તામાં ચીમન જુગારી મળી ગયો. રામસિંગને જોતાં જ તે તેની પાસે જઈ ધીમેથી બોલ્યો: 'રામસિંગ, નસીબદાર છે તું! પહેલો તું મજ્યો એટલે તને જ કહું છું.'

'પણ છે શું? માંડીને વાત કરને?'

'બુદ્ધિ લડાવીને કામ લેવાનું છે. શિકાર મોટો છે.'

'પણ કર્યાં?'

'સામે મિયાની પાનની દુકાનવાળી ગલીમાં, જમાદારી બાજુની ચોથી કોટડી-ઉપરવાળી. ત્યાં હમણાં જ—' તેણે રામસિંગના કાન આગળ મોં લઈ જઈ કાંઈ ગુસ્પુસ કરી અને પછી મોટેથી બોલ્યો.

'પુરુષ તારો ને સ્ત્રી મારી. છે કબૂલ? પણ પછી મને હેરાન કરવાનો નહીં!'
 'કબૂલ! કબૂલ!' રામસિંગ બરાડી ઉદ્ઘો.. પોતાની એકની એક બહેનના અરમાન પૂરાં થતાં લાગ્યાં. તે ઉતાવળે ચીમન સાથે ચાલવા લાગ્યો. આજે તો દસવીસ પડાવવાનો મોકો મખ્યો જાણી તે લગતબગ દોડવા લાગ્યો.
 તૂટલાં દાદરના પગથિયાં રામસિંગ કૂદ્યો કૂદ્યો ચઢી ગયો. ઉપરના આગલા ભાગ પર શેરીની લાઈટ પહોંચી શકતી નહોતી એટલે અંધારું હતું. બારણાં બંધ હતાં. એક લાટે જૂના બારણાંની સાંકળ છૂટી પડી ગઈ. અને રામસિંગે અંદર ધૂસી જઈને બેટરીનો પ્રકાશ પાડ્યો.
 'જો, પેલાં રહ્યાં!' ચીમન બરાડ્યો. તેણે એક ખૂણામાં છુપાયેલી ગણ વ્યક્તિ બતાવી. રામસિંગે તેની ચાલના લૈયાને તુરત જ ઓળખી કાઢ્યો. સાથે કોઈ જુવાન હતો.

પણ સામા ખૂનામાં લાપાઈને, નીચું ભાળીને ઊભેલી છોકરીને જોતાં જ રામસિંગનું માથું ભમવા લાગ્યું. તેના મોખાથી ચીસ નીકળી પડી, 'કમ...વા...!'

	<h2 style="color: #800080;">ચણોઠીઓ</h2> <p>(યાદ છે લાલધૂમ ચણકતી ચણોઠીઓ, નજર ન લાગે એટલે જાણે કાળું મેશનું ટપું કર્યું ન હોય તેવી! એવા આંખે ચોટે, દિલમાં વસે તેવા વિચારો અહીં રજુ કર્યા છે.)</p>
--	---

કવિતા એટલે

મારાં નસીબ ઊંઘડી ગયાં અને હમજા ગોર વિડાલની મારે માટે પહેલી ચોપડી 'એટ હોમ' મને સાંપડી. ભાષાની સમૃદ્ધિ, વિચાર વૈવિધ્ય, અવનવી વાતો ખોળી કાઢી રજૂ કરવાની શૈલી પર ફિદા થઈ જઈએ. આજે ફેરિક પ્રોકોશની જ વાત અહીં મૂકું.

ગોર વિડાલ તેનાથી ઉભ્મરમાં જરા સિનિયર એવા ફેરિક પ્રોકોશથી મંત્રમુગ્ધ થઈ ગયા હતા. એક વખત પ્રોકોશ એમને ઘરે આવ્યા ત્યારે તેને એક પાર્ટીમાં લઈ ગયા. બાજુંાં આવેલી કોલેજના અધ્યાપકો, સાહિત્ય ક્ષેત્રે ઊગતાં કે ઊગી નીકળવાની ભાવનાવાળાં લેગાં થયાં હતાં. કોલેજના નવલોહિયાં અધ્યાપકો પ્રોકોશનું નામ સાંભળતાં નાકનું ટિચર્ક ચાદવતાં. તેમને માલૂમ હતું કે એક જમાનામાં પ્રોકોશ અમેરિકામાં જ્યાતનામ હતા. શા માટે જ્યાતનામ હતા એ વિસરાઈ ગયેબું હતું.

કવિતા વિષે ઘણી વાતો થઈ અને વાતો કરનારા કવિઓ, ભલે કવિતા ભણાવવાવા કવિઓ, કવિતામાં ઈનામો જીતેલા કવિઓ હતા. આ ચર્ચાઓમાં પ્રોકોશને તદ્દન બાજુએ રાખી દીધા. જીવનના વબહારમાં કવિતાનાં મૂલ્યો શું એ ઉપર ચર્ચાઓ ચાલી. અને પણો પડી વાતે ઉગ્ર સ્વરૂપ લીધું. એક કવિ-શિક્ષકે ઘડાકો કર્યો, "જુનાં ફ્લાસિફ્સ આજના જમાનામાં તદ્દન અર્થણીન છે" અને સોખો પડી ગયો.

પ્રોકોશે કંદસ્થ થયેલી દાનેની લેટિનમાં લખાયેલી કવિતાની લીટીઓ મંત્રોચ્ચાર શરૂ કર્યો. બધાં કંડગાર થઈ ગયા, ચકિત થઈ ગયાં, શાંતિ છવાઈ ગઈ. એક 'હુલ-ટાઈમ' પ્રોફેસરે તેની 'હુલ-ટાઈમ' પત્નીને કાનમાં કહ્યું 'ઇન્ફર્નોમાંથી—વર્જલ...'

એ પૂરું કરતાં પ્રોકોશ બોલ્યા, "રોમની 'વિલા બોગિઝ' ના બગીચામાં આ લીટીઓ આરસપાણની તખી પર કંડારેલી છે. હું એ રોજ વાંચતો અને વિચારતો હતો કે કવિતા તો આ કહેવાય જે આ રીતે કંડારવામાં આવી હોય અને આજે આટલી સદીઓ પછી પણ એનું વાંચવાનું એટલું જ આફ્લાદક રહ્યું હોય!"

પંચોતેર વર્ષની ઉભરે પ્રોકોશ તેની સ્મરણયાત્રાને અંતે લખે છે, "હું એક સરુના વૃક્ષોથી વીટળાયેલી મફૂલીમાં રહું છું. મારી પાછળની ઊરી ટેકીઓ દીવાલોને ઉજાસમાં નવડાવે છે. નીચે ઘરાં લીલાં પાણીની નહેર વહી રહી છે. સવારે ઊઠી ઔદ્ઘિક પર બાળેલા જાકળના બિંદુઓ નિરખું છું અને આ નવો દિવસ શું નવી અજાયબી મારે અંગણો લાવશે એની રાહ છે.... મારી બેપનો અંત આવી રહ્યો છે અને મોજથી વૃદ્ધાવરસ્થા માણું છું." પણ "પછી હું બારીએ બેસી કોઝીનો ખાલો મોંચે માંદું છું અને બીજું એક માસ્ટરપીસ સર્જવાની મથામણમાં વ્યસ્ત થઈ જાઉ છું."

હજુ એ લખે જાય છે અને અંતે, "મને એકલતા જરાય પજવતી નથી. મારી આસપાસ અદ્ભુત મહોરાંઓ પહેરી ભુતકળ જણુંબી રહ્યો છે અને મારા કાને રાન્નિ ગુસ્પાસ વાતો કરે છે." એમણે દિવસ કેવા આનંદમાં ગાળ્યો હશે કે રાન્નિ વિષે પણ આટલી તમશા અનુભવી શકે!

મૂર્તિબંજકો

કવિ 'કાન્ત' (મણિશંકર રત્નજી ભટ્ટ)ના ચાહક એક ભિત્રે મને કહું કે "જ્યારે જ્યારે કાન્તની 'આજ મહારાજ જલ પર ઉદ્ય જોઈને ચન્દ્રનો ગગનમાં હર્ષ જામે...' કવિતા વાંચું છું ત્યારે મનમાં એક અનન્ય અહોભાવ અનુભવું છું...."

હું ભાવનગરનો અને કાન્ત ભાવનગરના રાજકવિ એટલે એમની ઘણી વાતોથી પરિચિત. મને શું સૂર્યાંધું કે મેં થોડો ઘટસ્ફોટ કર્યો. 'ભાવનગરના મહારાજા ગ્રાપજને દરિયા કાંઠે ઉનાણો ગાળવા જાય. અને સાથે રસાલો પણ ઉપડે. એમાં ગાયકો, ચારણો, વાત્કારો, અને સાથે રાજકવિ પણ હોય જ. ચાંદની રાત હતી, ઢોલિયા ઢાળી બાપુ તકિયે લાંબા થયા હતા. આ દૃશ્યથી મુગધ થઈ બાપુએ કાન્તને કહું 'કવિ, કંઈ કવિત કરો' અને આ કવિતા બની."

મારા એ મિત્રનું મો પડી ગયું અને એ કવિતાની લિક્ષણ હવે એને પહેલાં જેવી નથી રહી.

કોઈ બીજું મારી ઉપર એવું જ કંઈ કરી ગયું. આપણું રાષ્ટ્રગીત 'જન ગણ મન' મને કદી સમજાયું નહોંદું પણ ટાગોરે બંગાળીમાં લખ્યું હશે અને ભાષાતરમાં ભાંજગડ થઈ હશે એમ માની મન મનાવતો. એમાં હમણાં હમણાં એક લેખ વાચ્યો અને મને એનો ઓરતો જિતરી ગયો.

એ લેખનો ઉદ્દેશ એમ હતો કે ૧૯૧૨ની આસપાસમાં પંચમ જ્યોર્જ ભારતની મુલાકાતે આવેલા ત્યારે એમને માન આપવા ટાગોરે આ ગીત લખેલું. આ જાણતા અર્થી સ્પષ્ટ બેસી ગયા.

જન ગણ મન અધિનાયક જય હે

ભારત ભાગ્ય વિધાતા

પંજાਬ, સિੰધ, ગુજરાત, મરાઠા

દ્રાવિડ, ઉત્કલ, બંગા

વિંધ્ય, હિમાચલ, જમુના, ગંગા

ઉચ્છ્વલ જલધિતરંગા

તવ શુભ નામે જાગે,

તવ શુભ આશિષ માગે

ગાહે તવ યશ ગાથા

ભારત ભાગ્ય વિધાતા

આ મહાન જન સમુહના ભાગ્યના ઘડનાર

તમારો જય હો

ગીતમાં બ્રિટિશ એજન્સી તળે હતાં એટલા રાજ્યોના જ

નામ આ ગીતમાં વણાયેલા. કાશિમર, કન્નાટક, આંધ્ર

રજવાડાં હતાં એનો ઉદ્દેખ જ નહીં.

ઉક્તાં જ લોકો તારું નામ લે છે
અને તારી આશિષો માગે છે,
તારા જશના ગીતો ગાય છે

ઈજિમાં નાસર પ્રમુખ તરીકે આવ્યા ત્યારે રાઘ્રગીત બદલાવી નાખેલું. ત્યાર પછી એ કોઈ દેશની મુલાકાતે ગયા ત્યારે ત્યાંના બેંડવાળાઓની ફાઈલમં જૂનું ગીત પડેલું એટલે માન આપવા એ વગાડ્યું. નાસર એ વખતે છાતીએ હાથ દઈ અદભૂતી ઊભા. પાછળથી કોઈએ પૂછ્યું, 'આ તો આપણો રદ્દબાતલ કરેલું ગીત છે. એને તમે કેમ સ્વીકાર્યું?' તો જવાબ ભયો, 'જુનું પણ આપણું જ રાખ્રગીત છેને એનો તો ઈન્કાર ન થાય ને!'

એટલે આજે 'જન ગજા મન' ગવાતાં ઊભા થઈને છાતીએ હાથ તો પહોંચી જાય. પણ આપણી ઉપર સત્તા ચલાવતા રાજની ખુશામતી કરતું ગીત હવે હજુ પણ રાઘ્રગીત તરીકે ચાલતું રહે તે વ્યાજબી લાગે છે ખરસ?

કોઠે કોઠે ઝળહળતા દીવા

જ્યંત પંડ્યા

('અરધી સદીની વાંચન્યાત્રા'માંથી, મહેન્દ્ર મેધાશીના સૌજન્યથી)

"ભારતમાં લોકશાહીના મૂળ ઊડાં છે" એવી વાત સાંભળીને પોરસથી માણું દુષ્ટાવનારા લોકોની સંખ્યા બહુ મોટી છે. પણ આપણી સંસ્કૃતી લોકશાહીનો ઈતિહાસ જોતાં, લોકશાહી ભાવનાનું ઊડાશ પ્રકટ કરે એવો તે ઊજળો નથી. ગાડામાં મુસાફરી કરતા હોઈએ અને આપણા સામાન ઉપર 'એર ઈડિયા'નું છોગું લગાડેલું હોય તેથી આપણે વાયુપ્રવારી છીએ એમ કહેવું હાસ્યાસ્પદ લાગે, તેવું જ આપણે લોકશાહી છીએ એમ કહેવું પણ હાસ્યાસ્પદ લાગે છે.

લોકશાહીના મૂળભૂત સંસ્કારોનું પ્રથમ સ્થિયન કુંભબજીવનમાં થતું જોઈએ. આપણી કુંભસંસ્થામાં સામંતશાહી અને આપખુદ વલશો કેટલાં છે તે ઝીશવથી જોવા જેવું છે. કેટલાં કુંભમાં આચારવિચારની સ્વતંત્રતા છે? કેટલાં કુંભોમાં સામાજિક સભાનતા અને શિક્ષણ છે? કુંભના ફૂંડાળામાંથી બહાર આવો ને ખોળી કાઢો કે વહીવટી સંસ્થાઓ, સમાજસેવા ને શિક્ષણની સંસ્થાઓ, ફુકાનો, રેકરીઓ, માણસોના મેળા જ્યાં જ્યાં આવે છે તેવાં સ્થાનોમાં ક્યાંય લોકશાહીનો 'લ' પણ જોવા મળે છે ખરો? માનવીનું ગૌરવ સાચવું અને સમભાવથી એનો આદર કરવો, એ લોકશાહીનો પાયાનો સિદ્ધાંત આ દેશની કેટલી સંસ્થાએ આચરી બતાવ્યો છે?

આપણી સભ્યતા હજાર પાંચ વર્ષ જેટલી જૂની છે, એવા આત્મસંંખને અંતે પણ મૂળ સવાલ તો રહે છે જ છે કે જ છે આપણી સભ્યતા આટલી પ્રોફ હોવા છતાં આપણા પટાવણા, કારકૂનો, અધિકારીઓ, મોટરવાળાઓ કે આપણા રાહદારીઓમાં પણ એ સભ્યતા અને લોકશાહીના વ્યવહારની શેલી કેમ પ્રગટી નથી?

દિનરાત ધૂમરાતો કોલાહલોમાં, કામ પર હાજર થવાના સમયપાલનાં, વહીવટના નરઘોળ વિલંબમાં, કામના ઢગલા વચ્ચેની કાયદોરીમાં, સત્તાધીશોના ધૂરકટમાં, લાંચ આઈને જ કામ કરવામાં, પરીક્ષાના પરિક્ષામોમાં ધાલમેલ કરવામં... એ ઉપસી આવે છે તેને શું લોકશાહી કહીશું?

એક અંગ્રેજ કુંભમાં જન્મેલા બાળકને 'ગુડ મોર્નિંગ' કે 'ગુડ નાઈટ' જેવાં અભિવાદનો કરવાની કે 'યસ પ્લિઝ' જેવાં શિષ્ટ વાક્યો બોલવાની ટેવ પાડવામાં આવે છે, રીતભાતો શીખવવામાં આવે છે. પાડોશી સાથે કેવા સદ્ગુલાવથી વર્તતું, અજાહીયા સાથે પણ કેવા વિવેકથી વાત કરવી, આપત્તિમાં કોઈને કેવી રીતે મદદરૂપ થતું... સરવાળે શું કરતું ને શું ન કરતું તેની તાલીમ કુંભની વિદ્યાપીઠમાં જ એ બાળકને મળી જાય છે. કુંભ અને શિક્ષણપ્રથા કેવાક હીરા પક્કે છે તેની કસોટી સમાજવહીવટ, રાજ્યવહીવટ અને સંસ્કૃતીય વ્યવહારોમાં થતી રહે છે.

યુરોપના કોઈ પણ દેશની કચેરીમાં દાખલ થાવ તો, મીહું મલકીને 'કેન આઈ હેલ્પ યૂ?' કહેતી કન્યા, સડક પર શાંતિથી વાત સાંભળીને ઊલટથી માર્ગદર્શન આપતો પોલીસ, 'મૂવ ઓન સર, પ્લિઝ' કહેતો બસકડ્ફટર, રાહદારી જીબ્રા કોસ્ટિંગ પર પગ મૂકે તેની સાથે જ સાવચેત થઈ જતો ને પહેલાં પસાર થઈ જવા સંકેત કરતો પ્રાઈવર... એ બધું સમાજજીવનની કોઈ આકસ્મિક નીપજ નથી. એને માટે સમાજે પરસેવો પાડ્યો છે અને કોઈ કોઠે દીવા ઝળહળતા રાખ્યા છે.

મધુરમિલન કોકિલા રાવળ

મિલન સાથેનું મિલન મધુર કરે એવી આ મીઠાઈ નવી છે અને સાથોસાથ સહેલી અને સાદી છે. રિકોટાને બદલે માવો વાપરી શકાય પણ પ્રમાણ તમારી મેળે નક્કી કરતું પડશે.

સામગ્રીઓ

કમ પ્રમાણ માપ સામગ્રી

૧	૨	પાઉન્ડ રિકોટા ચીજ
૨	૧/૨	કપ સાકર
૩	૧૫	બદામ
૪	૨૦	પિસ્તા
૫	૩૦	કાજુ
૬	૩૫	સુલતાના (ગોઢન)
૭	૧	ચમચી ચારોળી
૮	૧/૨	ચમચી અલરીનો ભૂકો
૯	૧/૨	ચમચી કેસર

રીત

- કેસરને એકાદ ચમચી દૂધમાં નાખી ગરમ કરી, રંગ પૂરો ઉત્તરે ત્યાં સુધી ધૂંટો. સુલતાનાને ગરમ પાણીમાં ઉકાળી પોચી થવાં દો. પાણી નિતારી કોરી પાડી નાખો.
- બદામ, પિસ્તા, ચારોળી, કાજુને બ્લેન્ડરમાં નાખી અધકચરા વાટો અને એમાં કેસરવાળું દૂધ નાખી એક સરખા મેળવો.
- રિકોટા ચીજને જાડા વાસણમાં ધીમે તાપે ૧૫ મિનિટ રેઝો. તેનો ચોથો ભાગ બાજુએ દરવા મૂકો. દરે એટલે બદામ પિસ્તાનો ભૂકો નાખી લેળવો.
- બાકીના ૩/૪ ભાગમાં સાકર લેળવો. બીજી પંદર મિનિટ હલાવતાં હલાવતાં સાકર ઓગળી જાય ત્યાં સુધી ગરમ કરો. માવો અને પૂરણ બનેને દરવા મૂકો.
- માવાના અને પૂરણના ૧૫ ૧૫ ભાગ કરો. માવાનો એક ભાગ લઈ ગોળો વાળી, હથેળીમાં થાપીને ૨.૫" જેટલું ગોળ બનાવો. વચ્ચે પૂરણનો એક ભાગ મૂકી આસપાસ માવાને વાળી વચ્ચે મોં ખૂલ્યું રહે તેની રીતે પેટિસ બનાવો. ખુલ્ખા ભાગમાં એક સુલતાના મૂકી દો.
- એક ડાંડામાં બાજુ બાજુમાં ગોઠવી, બે લેયરમાં વચ્ચે કાગળ (વેક્સ પેપર કે પ્લાસ્ટિક રૂપ) રાખી ગોઠવો. ખાતાં પહેલાં ફિઝમાં બેનેક કલાક રાખી મૂકો.

નવરા બેઠાં
કિશોર રાવળ

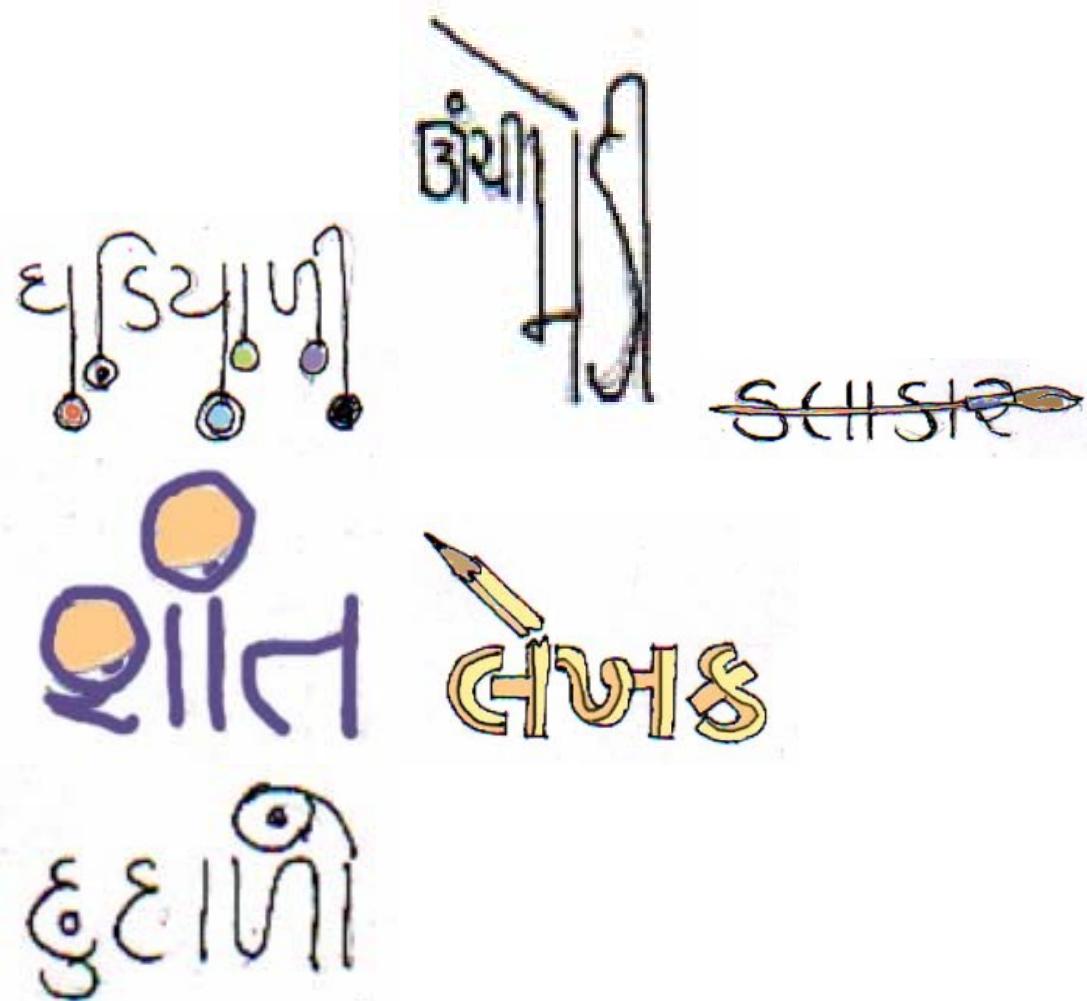
ગુજરાતીના ચાહકોનું દિમાસિક

કિશોર રાવળ

સપ્ટેમ્બર ૨૦૦૩

૨૫

26

માલો માઈકો કિશોર રાવળ

દોડ વર્ષ પહેલાં અમને માઈકો મળ્યો અને માઈકાને અમે દાદા, દાદી મળ્યાં.
પહેલી વાર અમે માઈકાને જોવા ગયાં ત્યારે મનમાં થોડી અકળામણ હતી. હાથમાં લઈશ તો સલામત રાખી શકીશ? પલાણે તો કેમ મામલો સચવાશે? રડ્ઝો તો કેમ છાનો રાખીશ? ભૂખ્યો થાય તો કશું પણ કરી ન શકવાની મારી લાચારીનું મને પૂરું ભાન હતું. અમે ગયા ત્યારે એ સૂતો હતો. જાગ્યો ત્યારે એને હાથમાં લેવાવાળાની હારમાં હું છેલ્લો હતો. મારો વારો આવ્યો ત્યારે બીતાં બીતાં એને હાથમાં લીધો. ઓઝે કાણી આંખે મને દીઠો અને જાણે કે મનેજ મળવા આવ્યો હોય એવું સિમત આપી જબ દઈ એક નિમિષ આંખો ખોલી નાખી. એ પળમાં મને પ્રતીતિ થઈ કે માઈકા સાચે સરનામે જ આવ્યો છે.

આજે માઈકા દોડેક વર્ષનો થયો છે. દિવસે દિવસે સ્વતંત્ર માનવી બનવાના તેના પ્રયાસો વિસ્મયથી નીહાળિયે છીએ અને અમારાં સંદ્રભાગ્ય વિષે તાજુલી અને પ્રસ્તુતા અનુભવીએ છીએ. એને જોતાં 'આ માલો માઈકો' શર્જદો મનમાં ઝડપી ઉઠે છે. "માલો વહાલો વહાલો માઈકો."

આપણે મળીએ ત્યારે મને માઈકા વિષે પૂછું જ નહીં, પૂછશો તો તમારું પૂરું આવી બન્યું! હું બોલતાં થાકીશ નહીં, તમે સાંભળતા થાકશો.

અત્યારે તો ગઈ કાલની જ એક વાત કરીશ.

ગઈ કાલે અમારા ઘરે એ એના માબાપને લઈને આવ્યો. મૂશળઘાર વરસાદ તૂટી પડ્યો. થોડી વારે વરસાદ બંધ થયો, આકાશમાં ઉઝાસ નીકળ્યો અને એને બહાર જઈ આંગણમાં દોડવું હતું, નાચવું હતું, કૂલના ક્યારામાંથી મુડીઓ ભરી માટીના લોંદા લઈ બધે રગડવા હતા. એની સાથે હું બહાર ગયો. અમારા ઘરનો પાર્કિંગ લોટ મોટો છે અને અસંખ્ય નાનાં મોટાં ખાબોચિયાંઓ હતાં. માઈકાને ઉધાડા પગે ખાબોચિયામાં જઈ 'થપ થપ' કરી છબછિયાં કરતાં આવરી ગયું. ચહેરા ઉપર અદ્ભુત આનંદ વ્યાપી ગયો. મારી આંગળી પકડી તે મને પાર્કિંગ લોટના એકેએક ખાબોચિયાની મુલાકાતે લઈ ગયો. નવે ખાબોચિયે જાય, 'થપ થપ' પગલીંઓ પાડતાં પાકી ઉડાડે અને એ પાણીના ઠડા ટીપાં આંખોમાં ઊડતાં મોહું મલકી ઉઠે, પુલકી ઉઠે, આંખો જીણી થઈ જાય અને એ આનંદની ચિચિયારીઓ પાડે.

એની સાથે ખાબોચિયાં ખૂંદતાં મને એક વિચારે સત્તાઓ. મારાં બજે છોકરાંઓ પણ એક વખત આ જ ઉભરના હતાં ત્યારે આવું કશું કરવાની કેટકેટલી અમૂલ્ય તકી મળી હશે? એમાંની કેટલી માણી? નહીંવત્ત જ! કામના બોજામાં ઘરે વહેલાં.

અવાય નહિ, શનિ રવિ આવે ત્યારે કાંતો થાક લાગે અથવા બીજી સાંસારિક ઘટમાળમાં ગુંથાયેલા રહીએ. અને જ્યારે શરીરમાં આજના કરતાં વધુ જોમ હતું ત્યારે એ બાળપણનો લાભ ઊઠાવ્યા વગરનો રહી ગયો!

મન એ વિચારે ગમગીન થઈ ગયું. આજે નિવૃત્ત છું, સમય છે, ત્યારે શક્રિત ઓછી છે. ઝેટલો લેવાય એટલો લાભ લઈ લેવાનું નક્કી તો કર્યું અને છતાં હાથમાંથી સરી ગયેલી એ સોનેરી પળોનો રંજ ખટકતો અટકતો નથી અને અકળાટ શરીરનો નથી.

બાળકો મોટાં થાય અને જરાં અટપટાં, કોમ્બલીકેટેડ થાય તે પહેલાંના આ આનંદની સરળતા અજનબી જ છે. અજમાવી જુઓ! આ તક ફરી નહીં આવે.

	ગીતાંજલિના સર્જકને કિશોર રાવળ
--	--

ટાગોરની શતાબ્દી વખતે એમની યાદ તાજી કરીએ અને કરાવીએ એમની કુલવાડીનાં બેશેક ફૂલો અહીં ધરું છું.

પ્રીતિ સેનગુમા કવિતા તો લાખે છે પણ બંગાળી વાંચે છે, બોલે છે અને તેટલુંજ સરસ બંગાળી હલકમાં ગાય પણ છે. તેમણે રચેલા ગુરુટેવ ટાગોરના મુકૃતકો પહેલાં બંગાળીમાં અને પછી પ્રીતિએ કરેલા ભાવાનુવાદ એ કમમાં અહીં આયાં છે..

'ચંડાલિકા' નૃત્યનાટિકામાંથી

દુઃખો દિયે મેટાબો દુઃખો તોમાર
શાન કોરાબો ઓતોલ જોલે બિપુલો બેદોનાર.

મોર શોશાર દિબો જે જાલિ,
શોધનો હોબે એ મોહેર કાલી,
મોરોનબેથા દિબો તોમાર ચોરોને ઉપહાર

દુઃખ આપીને તારું દુઃખ દૂર કરીશ,
વિપુલ વેદનાના ઊડા જળમાં સ્નાન કરાવીશ,
મારા સંસારને બાળી હું નાખીશ,
(તો) શાંત થશે આ મોહની કાળાશ.
મરણવ્યથાની ભેટ તારાં ચરણોમાં મૂકીશ.

'શાપમોચન' નૃત્યનાટિકામાંથી

શોખી, ઓધારે એકેલા ધોરે મોનો માને ના,
કિરોએઈ પિયારો કોથા જે જાબે શે,
પોથો જાને ના..

ઝોરોઝોરો નીરે, નિબિડો તિભિરે, શોજોલ શોમીરે ગો
જેનો કારો બાની કોલુ કાને આને-
કોલુ આનેના..

સખી અંધારામાં ખાલી ઓરડામાં મનને ગમતું નથી.
શાનીએ આરજૂમાં એ જાણે જશે ક્યાં?
એ પથ જાણતું નથી.

જરમર વરસાદમાં, ગાઢ અંધકારમાં, ભીના પવનમાં, હાય,
એ જાણે કોઈની વાણી ક્યારેક કાન સુધી લાવે છે,
ક્યારેક લાવતું નથી.

સુરેન્દ્ર ભીમાણીના બે મુદ્રાઓ

(શિખરિકી)

ઘણા લોકો એવા, નિમિષિત કરી બેઉ નયનો,
રહસ્યો સૂચિનાં નિજ ફદ્યમાં ચહે ઉત્તરવા.
રવિના સાપ્રાજ્યે તરસી થઈને મારી આંખો
પ્રયત્નો કેં કરશે મધુર સૂચિ આ નિરખવા.

(શિખરિકી)

કહેતો સંધ્યાનો કિતિજ્ઞપારેથી સૂરજ કે
"અધૂરાં કાર્ય લઈ કોણ લેશે મુજ કનેથી?"
ન કો' કાંઈ કહેતું, કઠિન સુણીને સૂર્ય વચ્ચનો,
હતો દીવો, બોલ્યો, "પ્રભુ, કરીશ હું મારું બનતું."

અને એ છેલ્સું મુક્તક જવેરચંદ મેધાણીની બાનીમાં

અસ્ત જાતા રવિ પૂછતા અવનિને :
'સારશો કોણ કર્તવ્ય મારાં?'
સાંભળી પ્રશ્ન એ સ્ત્રીય ઊભાં સહુ,
મો પડ્યા સર્વના સાવ કાળાં.
તે સમે કોડિયું એક મારી તશું
લીધને કોક ખૂંઝેથી બોલ્યું :
'મામૂલી જેટલી મારી તેવડ, પ્રભુ!
એટલું સોપજો, તો કરીશ હું.'

અમારો ટાગોરનો પરિચય જવેરચંદ મેધાણીના ગીતો થકી. 'જાકળનું બિંદુ'
લઘુતાગ્રન્થને બાજુએ મૂકી 'અમે પણ કર્દી છીએ' તેવો ગર્વ અનુભવાવે, 'કોડિયું' આપણાથી
થાય તેટલું કરી છૂટવાની તમના જગાવે. 'માની યાદ' પરોક્ષ રીતે પણ માને ગુમાવી બેઠેલ
બાળકની વિલ્લણતામાં નીચોવી નાંખે, 'પ્રતિજ્ઞાપાલન' જિંદગીમાં આવી પડતી દ્વિઘાઓમાંથી
મરદાનગી સાથે માર્ગ શોધવા નિર્દેશે, 'સાચાં બેસણાં' જીવનના શ્રુત મૂલ્યોનું પ્રતિપાદન
કરાવે.

અને મારા જેવા નાસ્તિકના હૈયે પણ ગુજરાત જગતે, "એલા ભગવાન, મને આપે તો
આપજે ઓલ્યા ટાગોરને દીધા ઈ ભગવાન. દૂસરો ન કોઈ...."
ટાગોરના ભગવાનની ખાસિયત તેમના જ શબ્દોમાં અહીં આપું છું અને જે મને ખૂબ રોચક છે.

મારો પ્રભુ મને કેમ ગમે છે તે ખબર છે?
એમને અવગાશવાની પણ મને પૂરી છૂટ તે આપે છે....

(એક નોંધ: પ્રીતિ સેનગુમાએ આપેલા મૂળ બંગાળીમાં બંગાળી જોડણી નહીં કરતાં ત્યાં
બોલાતા પહોળા ઉચ્ચારો દર્શાવ્યા છે. મોટેથી બંગાળી ગાઓ કે વાંચો અને 'બિપુલો
બેદોનાર'ને બદલે 'વિપુલ વેદનાર' બોલો. એટલે અરધું સંગીત શમી જાય એવું મને લાગે છે,
પરિણામે ઉચ્ચારો જાળવવા પ્રયત્ન કર્યો છે)

<p>છેષી સલામ વાણીના પાણી રેલાવનાર વિનુદાન ગઢવીને સુધાકર શાહ</p>
--

આમ તો વિનુ મહેતા નામ. પાંચ - છ વર્ષથી રવિવારના પ્રવાસીમાં 'વાણી તારાં પાણી' કટાર લબે. એમની કટારના દસ લાખ
વાચકો. છેષી કટારમાં ખલીલ ધનતેજવીની મહેફિલ પીરસીને પછી લઘું -

મોતનો સમય ખબર નથી એટલે જ માણસ મજા માણી રહ્યો છે.
આટલું લઘું અને લંડનમાં, મોરારી બાપુની હનુમાન કથા સાંભળીને બીજે દિવસે ઢળી પડ્યા. મોરારી બાપુ તો દુબઈ પહોંચી
ગયેલા. એમના બધા કાર્યક્રમ બંધ કરીને વિનુભાઈના શબને અહીં લઈ આવ્યા અને પોતાને હાથે અનિનાઃ દીધો.
એમને અંજલી -

સાચેસાચો એતો વિનુદાન ગઢવી હતો. શબ્દનો સોદાગર. વસ્તુ છે એને વિદાય દેવી. જાણી જોઈને અજાણી કવિતા લઈ
આવતો. વાણીને રેલમછેલ વહાવતો અને કોસ ભરીને પાણી ઠાલવતો. જેત જોતામાં આપણો શબ્દકોષ ભરી દેતો.
આજના યુગનો લોકકવિ હતો, પણ લખે ગદ્યમાં. લોકોના મનની વાત લઈને આવતો અને લાખો ગુજરાતીઓનાં મન ભરી
દેતો.

હતો ગઢવી, પણ ગઢને કાંગરેથી શબ્દોની સંપત્તિ વેરી દેતો.
ગુણવંત શાહ, સ્વામી સાચ્ચિદાનંદ અને મોરારી બાપુની છાયા નીચે પાંગરેલો, પણ એમની શેહમાં નહીં તથાયેલો. એવો હતો
એ વિનુદાન ગઢવી.

એનું હૈયું નંદવાયેલું દોઢ દાયકો થયો. પણ કાપકૂપ કરવા દે તો વિનુદાન શેનો કહેવાય?
એની પોતાની વિદાયને કટારમાં આવેખવા આજે કવિતા શોધવા બેસે તો એમણે કઈ બે કવિતા પસંદ કરી હોત?

ક્રોણ રે દુલાડે
વળી ક્રોણ રે ઉગારે
ક્રોણ લઈ જાય સામે પાર:
એનો કરવેયો કોઈ આપણી બહાર નહિ
આપણે જ આપણે છીએ
આપણે ભરોસે ચાલીએ

એવુંજ માગું મોત
 હરિ, એવુંજ માગું મોત
 આ થયું હોત
 ને તે થયું હોત ને જો પેલું થયું હોત
 અંત જમયે એવા ઓરતડાની
 હોય ન ગોતાગોત
 હરિ, હું તો એવું જ માગું મોત

કરસનદાસ માણેક

તમારાં ફૂલો

આર. પી (લોન્ગ આઈલેંડ ન્યૂ યૉર્ક)

'રે પસ્તાવો' એક સરસ કટાક્ષ ચિત્ર બને છે. ઘોડાને જ્યારે ડિ-કોન્ટેમિનેટ કરાય છે ત્યારે આપણાને હસવું આવે છે, આપણી સામાન્યિક મૂખ્યાઈ પર. ઘોડો પાછો રસૂલ મિયાં પાસે જઈ ને ખડ ખાતો ઊભો રહે છે, તે પ્રસંગથી સુંદર ફ્રલાઇન્ફ્રુસ આવે છે.

'લક્ષ્મીનીવાસ'માં મને એક લીટી બહુ ગમી 'લક્ષ્મીની બગલ ના ગંધાય' કાઉન્સમાં મૂકેલા અન્ગેજ ફ્રોટેશનનું એ મસ્ત ગુજરાતી કર્યું છે.

ચિનાઈ શિંગનો બેદ મળી ગયો. કેટલી સહેલી છે!

Jayant Javeri (London U.K.)

I have read July issue. Most of SAHITYA is nice in varieties of subjects. Thank you for using my material in 'Shabarina bor' but there are some mistakes. 'chhu^ aDhUro' is by Bharat Pal and not Kumar Pal, two quotations are by Gunvanat Shah and not Gunavant Achary (I apologise for the errors and they are correc-

ted. Thanks Kishor Raval)

Kirit Raval (Pune)

I read a few things in Kesuda (July 2003) . I am impressed by Mehul Shah's artwork "Radha". આદિલભાઈની ગજલ પણ સારી લાગી. વરસાદમાં ભાભીની શિંગ બનાવવાનું મન થઈ ગયું છે. I read your very philosophical mamaro 'Lakshminivas'! and liked it very much. Your mentioning about Ayan Rand evoked old memories and we, me and my friends, talked about it late into the night.

જીગર શાહ

'કેસૂડા' જેવી સરસ વેબસાઇટ બદલ આપનો ખૂબ ખૂબ આભાર. મારા જેવા વાંચનના શોખીન માટે આ ઘણી જ સુંદર બેટ છે. રેડિઝ દ્વારા મેં આ સાઇટ વિષે વાંચ્યું અને બધા ઈસ્યુ વાંચી લીધા. ભવિષ્ય માટે દિલથી શુભેચ્છાઓ.

સુચિ - ૨૫

કલા	શરદની રાત	રેખા શુક્લ	૧
	Valley Green, Philadelphia	કિશોર રાવળ	૧
	ઈરા, સ્મરે છે ...	મલય ભડુ	૨
કવિતા	શબરીનાં બૌર	કોકિલા રાવળ	૨
	ઢળતા ઘોરે	પ્રધુભ્ન તત્ત્વા	૪
	થાયે છે થેર્ડથેર્ડકાર	પ્રહૃલાદ પારેખ	૪
	કેવી નિરાંત	પત્રા નાયક	૫
	હમજાં હમજાં	હરિકૃષ્ણ વ્યાસ	૫
	કુંગર કેરી ખીજમાં	ચંદુ શાહ	૬
	દાદાનું ઘડિયાળ	વિરાફ કાપડિયા	૮
	નેણા નીરખતાં	યોસેફ મેંકવાન	૮
	ભીતરની ભીનાશ	રાહી ઓઘારિયા	૮
	ખાલીપો	શિવલ ઠક્કર	૧૦
	વાત કહું	યોગિની શુક્લ	૧૦
મારો મમરો	દેવલાં ઓછાં પડ્યા રે લોલ!	કિશોર રાવળ	૧૧
વાર્તા	હીરાના પારખુ	કિશોર રાવળ	૧૨
	ઊડી ગયો હંસ	પત્રા નાયક	૧૫
	પચ્ચીસ વરસ	નવીન વિભાકર	૧૭
	સંઘર્ષને અંતે	હરનિશ જાની	૨૦
ચણોઠીઓ	કવિતા એટલે	કિશોર રાવળ	૨૨

	મૂર્તિભંજકો	કિશોર રાવળ	૨૨
	કોઠે કોઠે જળહળતા દીવા	જ્યંત પંડ્યા	૨૩
વાનગી	મધુરમિલન	કોકિલા રાવળ	૨૪
ચાલો રમીએ	નવરા બેઠાં	કિશોર રાવળ	૨૬
ભજિયાં	માલો માઈકો	કિશોર રાવળ	૨૮
	ગીતાંજલિના સર્જકને		૩૦
	છેલ્ખી વિદાય	સુધાકર શાહ	૩૦
વાચકો			૩૨